Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫПН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 200 (12290) | 1983 чылдың август 28, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

Бөгүн — Шахтёрнуң хүнү

МУРНАКЧЫЛАР

УКРАИН ССР. «Донецкуголь» каттыжыышкынга Горький аттыг мурнакчы шахтаның дагжылары беш чылдың үш чылдарының планын Донбасста мурнап күүсеткеннерниң санынга кирген. Онаалдадан ажыр муң-муң тонналы берген шахта дагжыларының ниити тиилелгезинге улуг үлүгнү алдарлыг бригадир Н. И. Байбарин баштаан шахтёрлар киирген. Чурукта: солагай талазындан: Н. И. Байбарин, бригада кежигүннери Н. И. Корноцкий, С. К. Середа, В. Н. Гончарво.

Л. САМСОНОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу ээлчегликке хуралынга СЭКП ТК-ның Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң бөлүк америк сенаторлар-биле август 18-те болган беседазының түңнелдерин көрген болгаш чүүлдүг деп санаан. Болуп турарының үезинде эш Ю. В. Андроповтуң совет-америк харылзааларның хөгжүлдезиниң, бижыг тайбың дээш, ракета-ядролуг дайынның кыжанын чайладыр дээш демиселдиң айтырыгларынга хамаарыштыр Совет Эвилелиниң принципиалдыг бодалдары онзалап демделээнин, ол ышкаш ССРЭ-ниң чаа тайбың инициативаларын тайылбырлаан ол беседаның чүгула ужур-дузалыын демделээн.

Совет Эвилели Американың Каттышкан Штаттары-биле ийи таланың кайызынга-даа ажыктыг болгаш бүгү-ниити тайбының херээнге улуг ачыдузалыг чогумчалыг, чаагай харылзаалрлыг болурун күзээр ийик дээрзин АКШ-тың күрүне, политика ажылдакчылары болгаш хөй-ниитизи боттарынга тодаргай билген турарының эргежок чугулазын Политбюро хуралынга демделээн. Бир эвес кым-бир кижилер дүшкүүрүг чоруктуң байдалында харын ССРЭ-ден артык күштерлиг турарын чедип алырын кордап турар чүве болза, ол дээрге айыылдыг кордаашкын-дыр.

Совет Эвилелиниң болгаш АКШ-тың аразынга харылзаалар моон ыңай кандыг байдалды болуру Европага ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаарының дугайында Женевада чугаалажыышкынарга кандыг түңнел чедип алдынарындан дыка хамааржыр. Бир эвес АКШ дең эргелиг үндезинге ак сеткилдиг дугуржуушкуну чедип алырынга сонуургалдыг болур болза, чугаалажышкынарга чедишкин ам-даа чедип алдынар аргалыг кылдыр Политбюро хуралынга демделээн. Ынчаарга бистиң айыыл чок турар чоруувустуң болгаш бистиң эвилелчилеривистиң эрге-ажыктарынга каражалыг кылдыр Совет Эвилелиниң чаңгыс талалыг дүжүп беришкинниер кордаары — кеди чок херек-тир.

Стратегтиг боо-чепсектерни кызыгаарлаар дугайында чугаалажышкынарга база Совет Эвилелиниң болгаш АКШ-тың ядролуг күүлерни немей остурбес дээш совет саналга, ол ышкаш боо-чепсектерни космоска эңдерилдир нептередир чоруктуң коргунчуг болгаш боттуг айыылдыын болдурбазының талазы-биле чаа совет инициативага хамаарыштыр беседа үезинде эш Ю. В. Андроповтуң тайылбырлаан бодалдарының кончуг чугулазын Политбюро онзалап демделээн. Совет Эвилелиниң делегейде хөй-хөй чүрттар чүүлдүгүнүүшкүн-биле уткаан ол инициативазы «Космос делгеминге болгаш космостан Черге хамаарыштыр күштүг ажыглаарын хоруур дугайында» керээнинг төлевилелиниде тодаргай айыттынган, ону Совет Эвилели КНО-га албан хуузуубиле киирген. Спутникке удур чүкче бүгү талалыг чөптүг таарыштыр шинтпирлээшкин дээш демиселге ийи таланың дем каткан күжениишкиннери чугула ужур-дузалыг.

1982—1983 чылдарның кышкы үезинде мал кыштагладыышкынын чедишкининг эрттирер, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын ковүдедир дээш Бүгүэвилел социалистиг чарыжының түңнелдерин СЭКП ТК-ның Политбюрозу көрген. СЭКП ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шинтпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, хөй-хөй колхозтар, совхозтар, ажыл-агыйлар аразының болгаш көдээ ажыл-агыйның оске-даа бүдүрүлгелери, районнар, областар, крайлар, автономнуг болгаш эвилелдешкен республикалар мал ажылының чем баазазын дыка быжыглап, малдың баш санын камгалап арттырарын болгаш ооң продуктулуун бедидерин хандырып, аңаа үндезилээш, кыштагладыышкынны организастыг чорудуп, эттиг, сүттүг, чуургаларны болгаш оске-даа продукцияны бүдүрериве боттуг бурунгаарлаашкынны чедип ап, мал ажылының продуктуларын күрүнеге сөдар талазы-биле планнарны болгаш социалистиг хүзөлгелерни күүседип, чурттун Аъш-чем программазын шинтпирлээринге улуг салыышкынын киирген.

Ооң-биле кады социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүрүп тура, чамдык республикаларга, крайларга болгаш областарга мал кыштагладыышкынын эрттирериве, мал ажылының продуктуларын бүдүрерине болгаш садарына улуг четпестерлиг болганын: мал чемнерин белеткеп алырының аргаларын кошкак ажыглаанын, оларның курлавырларын чоп чарыгдаваанын илеретккен.

Эвилелдешкен 8 республикалы, 33 автономнуг республикаларны, крайларны болгаш областарны, 200 көдээ районнарны, 1000 колхозтарны, совхозтарны, ажыл-агыйлар аразының база оске-даа бүдүрүлгелерин болгаш организацияларны Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга тиилекчилер кылдыр санаан болгаш оларны СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның хүндүлел бижиктериниве шаңнавышаан, оларга акша шаңналдарны тывыскан.

Көдээ ажыл-агыйның болгаш агроүлетпүр комплекизиниң оске-даа адырларының ажылдакчыларының эрес-шудургу ажыл-ижин СЭКП ТК, ССРЭниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК бедни-биле үнелеп көргеш, 1983—1984 чылдарның кышкы үезинде мал кыштагладыышкыны чедишкининг эрттирер, көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин болгаш садарын ковүдедир дээш Бүгүэвилел социалистиг чарыжын уламчылаарынче көдээнин ажыл-ишчилерни кыйгырган. Ол сорулга-биле таразы болгаш оске-даа культураларны ажаан алырының, ылангыя тарылганың, аңгыс андарылгазының доозулганындан хамаарыштыр хосталган күштерни болгаш чепсек-херекселдерни тургузу азыраашкынның бүгү дургузунда чулуктуг болгаш бодүүн чемнер-биле бүгү малды бүрүн хандырарын барымдаалааш, мал чемнерин, ылангыя силосту белеткээрин уламчылаарынче саат чок киирерин бүгү ажыл-агыйларга сүмелээн.

Политбюроның хуралынга ССРЭ-ниң иштики болгаш делегей амыдыралының чамдык оске-даа айтырыгларын база көрген.

УЛАМ ШАЛЫПКЫН ЧОРУДАР

Республиканың районнарында мал чемнериниң белеткелиниң август 26-да (планга хуу-биле) мсдээзи

(Бирги колонкада саниар сиген, ийигизинде—сенаж, үшкүзүнде—витаминниг сиген далганы)

Сүт-Хөл	70	47	22
Барыын-Хемчик	60	100	101
Улуг-Хем	51	15	36
Чөөн-Хемчик	50	7	23
Кызыл	49	233	101
Тес-Хем	48	12	71
Бай-Тайга	41	45	20
Каа-Хем	40	121	55
Моңгүн-Тайга	38	—	—
Эрзин	35	2	53
Бии-Хем	32	63	40
Таңды	27	100	413
Өвүр	25	—	—
Тожу	15	—	—
Республика	42	75	65
1982 чылдың август 27-де	44	56	69

Мал чемнерин белеткээриниң талазы-биле республикага чарлаттынган шалыпчы ай төнген. Ооң чамдык түңнелдерин ам үндүрүп болур. Ол үенин дургузунда совхозтар 82 муң тонна ажыг сигенни, 53 муң тонна хире сенажты, 3843 тонна витаминниг сиген далганы болгаш борбаандыларны, 6886 тонна силосту белеткээн. Шалыпчы айда эң-не хөй сигенни Сүт-Хөл (65 хуу), Барыын-Хемчик (54 хуу), Тес-Хем (45 хуу), Чөөн-Хемчик (41 хуу), Кызыл (41 хуу), Улуг-Хем (45 хуу), Моңгүн-Тайга (37 хуу) районнар белеткээн. «Сүт-Хөл», «Сукпак» «Барлык», «Күш-ажылдың хөтүүз», «Элүг Октябрь», «Тыпделге», «Чаа орук», СЭКП-ниң XXII съездиниң, СЭКП-ниң XXV съездиниң аттыг совхозтар сиген белеткелиниң чедишкининг чорудун турар.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң күш-ажылчы сагылга-чурумну бижыглаар дугайында доктаалын чугаалажып тура, мал чемнинң белеткекчилери ажылды шапкынчыдыр, четпестерин чайладып турарлар. Коллективтерниң хөй кезиинде күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр кижилериң хемчээн ап турар бригада човүлелдери тургустунгулаан. Ооң-биле чергелештир «Совет Тыванның 40 чылын төлептиг уткуур!» деп кыйгырыгның адаа-биле социалистиг чарыш база калбэрган.

Таңды болгаш Барыын-Хемчик районнарның сенаж болгаш витаминниг немелде чем белеткен турар механизаторларны шалыпчы ажылдан турарлар. Олар планныг онаалдаларын күүсеткилекпеш, ажылын ам-даа уламчылап турарлар. Улуг-Хем болгаш Каа-Хем районнарның ажыл-агыйларында силос салыры түлүктеп турар.

Чамдык ажыл-агыйларда мал чемнериниң белеткели хожудан турар дээрзин айтыры чугула. Элээн хөй совхозтарда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ам-даа чавыс болуп артышаан. Каа-Хем районда сигенчи бүрүзү 11 тонна, Тес-Хем болгаш Улуг-Хем районнарда 8-8 тонна, Барыын-Хемчик биле Кызыл районнарда 7-7 тонна сигенни белеткээн. А Тожу, Моңгүн-Тайга, Өвүр Эрзин, Чөөн-Хемчик районнарның мал чемни белеткекчилери бир кижиге онааштыр дөңүп-ле 3-3 тонна сигенни белеткээн. Сүт-Хөл, Бай-Тайга районнарның сигенчилериниң ажылы база ооржум. Ажыл-агыйларның хөй кезиинде техниканың, ажыл шагының багай ажыглаттынын гурарын, планныг онаалдаларның күүселдезинде контрольдүү сулазын, чогуур дузанны чогун бо чижектер херечилеп турар. Өвүр, Моңгүн-Тайга, Сүт-Хөл районнарда сигенни колдуунда чүгле хол кадыырлары-биле кезип турар, бар техниканы ажыглап турары эң-не чавыс деннелде.

Шалыпчы айның чүгле сөөлгү неделязында республикада беш АВМ ажылдавастаан. Каа-Хем районда ийи, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хол, Барыын-Хемчик районнарда бир-бир агрегат продукция бээрин соксаткан.

Тараа ажаалдазы болгаш күскү чер андарылгазы эгелээндаа болза, мал чемнериниң белеткелин ам-даа шалыпкын чорудары чугула.

«Правда» солуннуң айтырыгларынга Ю. В. АНДРОПОВТУҢ харыылары

Айтырыг. Европага ядролуг чепсегленишкинни кызыгаарлаар дугайында совет-америк чугаалажышкыннарының чаа эвилеэнии мурнуу чарыында америк тала бурунгаарлаашкынны болдуруп болур кайдыг-ла-бир таарымчалыг саналдарны ол чугаалажышкынарның мурнуунда эвилеэнге келган дээрээнинь дугайында Барыын чүкте нептереп турар бадыткаашкыннар херек кырында шынга дүгжүп турар бе дээрзин билип ап болур ирги бе?

Харыы. Чок, дүүшпейн турар. Ол чугаалажышкыннарда кандыг-даа бурунгаарлаашкын чок болгаш АКШ-тың амгы үеде туружунуң байдалында аңаа идегээри чөгенчиг.

Америк таланың туружунуң бүгү-ле «байдалга таарышкаңы» дараазында чүүлдерден билдинип турар.

НАТО-нуң талазындан чүнүдаа — чаңгыс-даа ракетаны, чаңгыс-даа самолёттуг узуткавайн, тодаргайларга, оларны шуптузун арттырып каап, ССРЭ чүгле Европада эвес, харын база чөөн талада (Женевада чугаалажышкынарга шуут хамаарышпайн турар талада) ортумак ыракшылдың бүгү ракеталарын шуптузун чок кылдыр ыыжырар ужурлуг деп АКШ мурнунда санал киирип турган. ССРЭ-ниң ракеталарын шуптузун чок кылдыр узуткаар, НАТО-нуң ракеталарын чаңгызын-даа кызырбас—америк «тик - вариантының» сорулгазы чогумна ол боон турар-дыр.

ССРЭ бодунуң ортумак ыракшылдыг ракеталарын арттырын алзын, ындыг таварылгада АКШ ортумак ыракшылдыг ядролуг чепсектерин чүгле кызырбас эвес, харын-даа оон эрткеш, Европада турар зиргин болгаш француз ракеталарга немештир чаа америк ракеталарны арткан совет ракеталарның санынга дең кылдыр Европага тургузар «эргени» алырынга АКШ ам кээп чөпшээрежир боон турар ышкажыл. Өске сөс-биле чугаалаарга, ону ёзугаар алыр болза, бистер боттарывыстың ортумак ыракшылдыг ядролуг чепсээвисти чаңгыс талалыг кылдыр кызырбышаан, бистерже болгаш бистиң эвилелчилеривисче шыгаагаң чаа америк ракеталарны тургузарынга чөпшээрежир апаар ышкажыл бис.

Оны байдалга таарымчалыг дең саналар болза, шыныг чорукту кочулаанны ол болурдур.

Бир эвес ёзулуг, боттуг утказлыг таарымчалыг чоруктуң дугайында чугаалаар болза, чугаалажышкынарның бүгү дургузунда оны Каттышкан Штаттар эвес, Совет Эвилели көргүзүп келген.

Европа талазы-биле чогумна Совет Эвилели ёзулуг тик варианттыны сүмелеп — ортумак ыракшылдыг болгаш тактиктиг-даа ядролуг чепсектерни шуптузун узуткаар саналды киирген болгай. Ынчалзада АКШ ол дугайын чугаалажыр-даа күзел чок боон турар-дыр.

Барыын чүк ындыг үндезин шинтпирге ам-даа белен эвес чүве болганда, а бистерниң аңаа белениишс ам-даа күштүг боон артпышаан — бистер ындыг эвес, оон өске саналды — Европага ортумак ыракшылдың кандыг-даа чаа чепсектерин тургузарындан ойталаар, ССРЭ-ниң болгаш НАТО-нуңаа талазынга амдыызында ындыг 300—300 санныг чепсектерни арттырган, амгы үеде ында бар ол чепсектерни бөрүк үш катап кызырар дугайында тодаргай саналды киирген бис.

Чөпшээрээн 300 санныг ракеталарга киришкин ССРЭ НАТО-да барындан хөйну артырып ап шыдаар апаар ындыг вариантының чөптүг эвезинин дугайында Барыын чүкте бадыткаашкынарга холбаштыр, бистер Европага оларны кызырганының соонда, ортумак ыракшылдыг ракеталарын Англияда болгаш Францияда кайы хире барыл, ол хире кылдыр арттырарынга белениишкин дугайын медеглээн бис. Ону ёзугаар талаларга ортумак ыракшылдың ядролуг чепсээнии чедирикчин самолёттары база дең санныг кылдыр артар ийик.

Ынчап баарга, чамдык кижилер чаа «арганы» ажылдай бергеннер: талаларга ракеталар дең санныг болур-даа болза, Совет Эвилели болдунуң СС-20 ракеталарында частыр чүүлдериниң санының талазыбиле артыкшылдыг апаар деп бадыткап эгелээннер. Совет Эвилели оларның чедирикчилериниң-даа (ракеталар болгаш самолёттар) болгаш частыр чүүлдериниң-даа талазы-биле дең болурунуң дугайында дугуржуруунга белениң илерегилээн соонда, ындыг «арга» бүүраан.

Оон түңнелиниде Совет Эвилелиниң Европа зоназында ортумак ыракшылдыг ракеталары-даа, оларның частыр чүүлдери-даа 1976 чылга чедир турганындан дыка эвээш артар ийик. Ынчан, НАТО-нуң бодап турары-биле, шүүгазын үнген СС-20 дээр ракеталар биске чок турган.

Бистиң туружувуста чөптүг эвес болгаш хүлээп алдынмас чүү бар болганы ол ынчаш? Ол болза талалардың дең ээлеринге болгаш бир дөмей айыыл чок чоруунуң принцивинге үндезилеттингеп шынчы, чайгылыш чок болгаш оонбиле кады байдалга таарышкан туруш-тур. Бир эвес АКШ-тың болгаш НАТО талазы-биле оон эвилелчилериниң талазындан дең эрге-биле шынаш-ла дугуржуп алырынга ынчаарга чедишкининг дараазындагы, ындыг боорда, онза айыылдыг, күштелиишкиний баш удур болдурбас кайы-даа талага таарымчалыг дугуржулганы чедип алыр дээш бодундан хамаажыр бүгү чүүлдерни кылып келген болгаш кылыпдаа турар деп чүве шынны ылап билип алыксаар кижилерге үстүнде чугаалаан бүгү чүүлдерден билдингир болур ужурлуг.

Ындыг дугуржулга чедип алдынар, алдынмазы АКШтан, ниитизи-биле НАТО-даа хамаажыр. Аңаа хамаарыштыр алырга, сентябрь 6-да эгелээр чугаалажышкынар эвлечээ шинтпирлиг ужур-утказы болур.

Совет Эвилели чугаалажышкынарының бүгү дургузунда — ону база катап демделексеп тур мен — боттуг болгаш байдалды таарыштыр көрген турушту эвлеп келген. Ынчалза-даа өске чүүлдү база демделээн — бистиң байдалды ынчаар көөрүвүс кызыгаар чок эвес — ол Совет күрүнеиниң болгаш оон эвилелчилеринiң айыыл чок чоруунуң эрге-ажыктары-биле тодаргайлаттынар.

Бир эвес чугаалажышкынарга АКШ-тың туружу биезги дег боттуг эвес болгаш чаңгыс талалыг болур болза, бир эвес херек америк «першингтерни» болгаш чалгыныг ракеталарны Европага эккеп тургузарынга чеде бээр чүве болза, Европага-даа — ол девискээр-даа деннелинге, делегей-даа деннелинге күштерниң балансызын үевээр арттырарыбиле чогуур контрхемчеглерни алыр аппарывыс билдингир. Бо талазы-биле кымга-даа билдинмес чүүл чок болур ужурлуг.

Айтырыг. Европага ядролуг боо-чепсектер дугайында айтырыгга хамаарыштыр Сялерниң Кыдатты адаанынар-биле холбаштыр, ядролуг чепсегленишкинни кызыгаарларының база ниитизи-биле боо-чепсекти дужүрериниң талазы-биле КУР-нуң туружу кандыгыл дээрзин айтырыксаан ийик бис.

Харыы. Кыдат Улус Республиказы боду ядролуг күүлүг дээрзи билдингир; ол чоорту өзүп турар. Ядролуг чепсектерни кызыгаарлаарының база кызырарының талазы-биле кандыг-даа чугаалажышкынарга Кыдат амдыызында киришпейн турар. Бистерниң билип турарывыс-биле алырга, ядролуг болгаш оске-даа чепсегленишкиннер талазы-биле КНО-да база чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле Женева комитединде чугаалажып турар чамдык айтырыларны КУР-нуң удуртукчуларыы сонуургап турар апарган хире. Бир эвес ындыг угланыышкын үлай хөгжүүр чүве болза, ядролуг дайынны болдурбазы база ядролуг боо-чепсектерни эңдере будүрерин соксадыры-биле холбашкан айтырыгларны шинтпирлээринге Кыдат эвээш эвес салыышкынны киирип болур дээрзи чигзинг чок.

Айтырыг. Совет-кыдат харылзаалар дугайында чүве угаалаан болур силер бе?

Харыы. Совет-кыдат харылзааларның ийи-он чылдар иштинде турун келген байдалын чогумчалыг эвес чүүл дең санап келген болгаш санап турар бис.

Сөөлгү үеде бистиң харылзааларывыста чамдык эки чүүлдер көстүп келген. Ийи чурт аразында тускай төлээлекчилер деннелинге политиктиг консультациялар чоруп турар: оларның даразында ээлчээ октябрь 6-да Пекинге эгелээр. Садыгажышкын хемчээли езүп турар, өске-даа чамдык адырларда харылзаалар чоорту сайзырап орар.

Ынчалза-даа бистиң бүзүрел турарывыс-биле алырга, ийи таланың харылзааларының амгы деннели Совет Эвилели болгаш Кыдат Улус Республика ышкаш ындыг ийи улуг болгаш ооң кадында кожа күрүнелер аразынга туруп болур деннелинде ыракта-ла четпес.

Садыгажышкынны улам ынчай калбартырынга, экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажырганы, культура, спорт база өске-даа харылзааларны чогумчударынга дыка хөйну кылып болур. Ийи чурттуң аразында харылзааларның байдалын экижидиринге совет-кыдат кызыгаарның девискээрине бүзүреддиг хемчеглерни кады ажылдап кылыры болгаш боттандырары дыка улуг чергебиле дузалаар ийик.

Делегей хөгжүлдезининь үндезин айтырыгларының талазы-биле, бир-ле дугаарында тайбыңны болгаш делегейнин айыыл чок чоруун быжыглаарының айтырыгларының талазы-биле Кыдат-биле политиктиг чугаалажышкынга белен бис.

Делегейнин чамдык чүгула айтырыгларынга, аңгы-аңгы күрүнелер-биле харылзааларга хамаарыштыр Кыдат-биле бистиң туруштарывыста ээвээш эвес ылгалдыг чүүлдер бар-ла харын. Ынчалза-даа бис советкыдат харылзаалар үшкү чурттарга багай салдар чок кылдыр тургустунар үжурлуг дээрзин шынгыы барымдаалап турар бис. Кыдат таланың база ындыг болурун күзеп турар бис.

ССРЭ биле КУР-нуң аразында харылзааларны экижидери делегей байдалының амгы чидиглеңген үезинде онза чугула болгаш өйү келген чүүл болуп турар. Дайын айыылын чайладырынга база тайбыны быжыглаарынга хамаарыштыр совет болгаш кыдат улустарның эрге-ажыктары боттуубиле карышпайн турар дээрзинге бүзүреддиг бис. Тайбың дээрге социализмниң идеалы болгай, бистиң ийи чурттарывыста узун хуусаалыг улуг ажыл-агый сорулгалары туруп турар, а оларны чедишкининг шинтпирлээринге даштыкы чогумчалыг байдалдар эргежок чугула болгай.

Ынчангаш, совет-кыдат харылзааларның эки хөгжүлдези бистиң чурттарывыска ажыктыг, делегей байдалынга-даа ол ажыктыг болуру чугаажок.

ТАЙБЫҢ БОЛГАШ УЛУСТАРНЫҢ АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУУ ДЭЭШ

«Чер кырынга тайбың дээш» деп номну парлап үндүрген. 1982 чылдың январьдан 1983 чылдың июньнуң дургузунда үеде документилерни болгаш материалдарны номда киирген. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң хүлээп алганы 80 чылдарда Тайбыңның программазын амыдыралга боттандырар талазы-биле Совет Эвилелиниң шинтпирлиг хемчеглерин ол документилерде болгаш материалдарда ханызы-биле бүгү талалыг көргүскен.

СЭКП ТК-ның Чиргине секретары Ю. В. Андроповтуң болгаш өске-даа совет удуртукчуларның илеткелдерин, чугааларын, чүүлдерин, интервьюларын, беседаларын долузу-биле азы тематиктиг тодаргай допчулалдарын чымлда номда киирген. ССРЭ-ниң ленинчи даштыкы политиказының принциптерин, сорулгаларын болгаш угланыышкынналарын ол илеткелдерде, чугааларда, чүүлдерде, интервьюларда болгаш беседаларда тодаргай аналиэтеп көргүскен. Ядролуг дайынның кыжанышкынын чайладыры ССРЭ-ниң ленинчи даштыкы политиказының кол сорулгаларының бирээзи болуп турар.

Политиктиг литература парлап үндүрер чер чаа номну парлаан.

(СЭТА).

Назык-оол Эргилович Оюн—«Коммунизмниң хереглө» совхозтуң хоочун механизатору. Од мал чемни белеткээр ажыл-ишхайыккан бо үеде Өл-Дырғының сиген шөлдеринде сиген ажааган машиналарны септеп турар. Назык-оол Эргилович каннаар ажыдыы тускай аппаратура дузазы-биле шалыпкын, бижыымчалыг күүседи турар.

ЧУРУКТА: Н. Оюн ажыл үезинде.

В. АМЫРНЫҢ фотозу.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бөгүн — Шахтёрнуң хүнү

ДАГЖЫЛАРНЫҢ ШУДУРГУ АЖЫЛ-ИЖИ

Дагжыларның күш-ажылчы чеҥишкиннеринге тураскаады конвейерларга (чүк көдүртүр бедик\адагаш) кызыл сылдыстарны кыпсыры — шахтёрларның чаагай чаҥчылы. Ындыг сылдыстар Шахтёр хүнүнүң бүдүүлүнде улам көвүдээр.

Адыраның кол продукциязы — хөмүр-даш улус ажыл-агыйының адыларында: энергетикада, металлургияда, химияда, амыдырал-чуртталгада калбаабиле ажыглаттынып турар. Чурттуң Энергетика программазын боттандырарыга төлептиг үлүүн киирер дээш дагжылар одаар чүүлдү, чиг-этти бээрин көвүдедиринче чүткүлдүг.

Шахтёр хүнүнүң бүдүүлүнде СЭТА-ның корреспондентизи ССРЭ-ниҥ хөмүр-даш үлетпүрүнүң министриниң бирги оралакчызы **М. И. Щатов-биле** ужуражыр, беш чылдың үшкү чылында адырның ажылының дугайын чугаалап бээрин дилээн.

— Дагжылар боттарының профессионал байырлалын бедик көргүзүглер-биле, хөмүр-даш тыварының чеди айларның планын күүсеткени-биле уткуп турар. 800 муң тонна хире хөмүр-дашты чыл эгезинден немей тыпкан. «Донецкуголь», «Красноармейскуголь», «Якутуголь», «Новомосковскуголь» болгаш өске-даа каттыжышкынарның коллективтери эки ажылдаан.

Ам, беш чылдың чартыында чадыр ажылдың темпизин улгаттырып келген деп чугаалап болур. Ийи чартык чыл дургузунда 1,7 миллиард ажыг тонна одаар үүлдү берген. Красноярск крайда «Бородинск» разрез, Приморье крайда «Павлово», Якутияда «Нерюнгри» разрезтер хуусаадан эрте ажыглалда кирген. «Барынын-Донбасс» шахта графиктен мурнай ажыглалга кирген.

Бүдүүлгениҥ ажыктыын бедидеринге улам көвүдеп турар күчүлүг даг техниказын ажыглап киирип турары салдарын чедирип турар. Олар элээн нарын даг-геология байдалдыг хөмүр-даш тывыштыг черлерни ажыглалга киреринге дузалап турар. Хөмүр-даш тыварының ажык аргазын ажыглап киирери ону тывырын улам көвүдедип келген.

Адырның ажылдакчылары иштики курлавырларыны дилеп тып, ажыл-агый механизмнин сайыраҥгайжыткаш, четпестерин ажып эртип, беш чылдың даалгаларын, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин күүседир аргалыг.

Хөмүр-даш үлетпүрүнде чугула курлавырларның бирээзи болза социалистиг чарыштыг улам сайзыраҥгайжыдары болур. Бүдүрүлгениҥ ажыктыын, ажылдың шынарын бедидеринге адырда байлак дуржулга мөөҥеттинген. Аңаа улуг салыгны «мүңчүларының» шимчээшкинниҥ киржикчилерн киирип турар. Хонукта 1000 тонна хөмүр-дашты казып тып турар бригадаларда сагыгжчурум эки организастыг болгаш чогаадыкчы байдал тургустунган. Ындыг коллективтер алырда 400 ажыг. Олар шахталардан казып тывар хөмүр-даштың дөртен ажыг хуузун берип турар. «Мүңчуларның» шимчээшкинниҥде проходчиктер, экскаваторжулар, транспортчулар, өске-даа мергежилдиҥ кижилери хаара туттунган. Ол шимчээшкин хөй муң тонна хөмүр-дашты казып тывары дээш бригадаларның шимчээшкинни калбарган.

Кузбасста «Зыряновская» шахтаның Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры М. Решетниковтуң бригадазы чыл эгезинден бир миллион тонна хөмүр-дашты ӊң баштай берген. «Распадская» шахтада П. Фроловтуң коллективи хонукта 11,3 муң тонна хөмүр-дашты казып тып, рекорд тургускан. Ол дээрге күш-ажылды билдилиг организастаанының, дааскан херек дээш бедик харыысалганың үлегери-дир. Кузбасста «Нагорная» шахтадан Е. Дроздецкий, «Ростовуголь» каттыжышкында «Майская» шахтадан М. Чих олар бо чылын Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадырлары болганнар.

Шахтерларның уран мергежили, улам эки ажылдаар, күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениҥ сагылга-чурумуи быжыглаары дээш үүткүлү чурттуң экономиказын хөгжүдеринге оларның үлүүн улам улгаттырар деп, түңнелинде М. И. Щадов демделээн.

(СЭТА).

Москва.

БҮГҮ ЧОҢ ХҮНДҮЛЭЭР

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниҥ коллективи Шахтёрнуң хүнүн күш-ажылчы чеҥишкиннерлиг үткүп турар. Совет Тыванын 40 чыл ооҥга төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарышты калбартышаан, разрезтиҥ ажыл-ишчилери бо чылдың эрткен чеди айларында бүдүрүлге планын бүгү көргүзүглер талазы-биле ажыр күүсеткеш, пландан ажыр 58 муң тонна хөмүр-дашты казып тыпканнар. Ол-ла үениҥ дургузунда Тыванын шахтёрларының күш-ажылының бүдүрүкчүлүг планда көрдүнген хемчээлинден 7,5 хуу бедээн. Продукциянын бот-үнезин чиигеткенииҥ болгаш шынарын экижиткенииҥ ачызында 174 муң рубль түңнүг орулга алдыган. Бо чылдын август айның планы хуусаа бетинде күүсеттинген. Бо бүгү чеднишкиннериҥ ачызында «Каа-Хем» разрезтиҥ найыралдыг коллективи республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниҥ аразында социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда быжыг турушту эдлевишаан. ССРЭ-ниҥ Хөмүр-даш үлетпүрүнүҥ министерствозунуҥ мурнакчы бүдүрүлгелериниҥ санында кирип турар.

Совет Эвилелиниҥ Коммунистиг партиязының Төп Комитединиҥ ноябрь (1982 чыл) болгаш июнь (1983 чыл) Пленумнарының шиитпирлерин удуртулга болдургаш, «Каа-Хем» разрезиниҥ администрациязы, партия, профэвилел, комсомол организациялары полит-массалыг болгаш кижизидилге ажылдарын амгы үениҥ негелделеринге дүүштүр организастап чорударын чедип алганының түңнелинде, Тыванын шахтёрларының коллективинде күш-ажылдың сагылга-чуруму соксаал чок быжыгып, мурнуку чылдардагызындан экижип турар. Ооң-биле чергелештир шахтерларның социалистиг чарыжының партийжи удуртулгазын күштелдиреринче, бүдүрүлгени башкарарыга коллективтиҥ бүгү кежигүннериниҥ киржилгезин идепкейжидеринче углап, тодаргай хемчеглерни ап чоруткан. Социалистиг чарыштың дээштиин бедидериниҥ, түңнелдерин ойшаанда үндүреринiҥ болгаш көскү агитациязын экижиддеринiҥ айтырыгларын партия, профэвилел хуралдарыга чугаалажып көрүп, ол чугула айтырыгларга хамаарыштыр хүлээп алдыган доктаалдарны болгаш шиитпирлерни ажыл-херек кырынга боттандырарын хөй-ниитиниҥ кичээнгейиниҥ төвүнге тургускан.

Разрезтиҥ администрациязы, партия, профэвилел организациялары Тыванын дагжыларының бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга болгаш культурлуг дыштанырынга таарымчалыг байдалдарын тургузар сорулга-биле хөй ажылдарны чорудуп турар. Сөөлгү каш чылдарның дургузунда разрезтиҥ коллективинде ниитиниҥ чеминенилгези, садыг болгаш медицина хандырылгазы экижээн, спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге маргылдаадарны удаа-дараа эрттирип, коллектив кежигүннериниҥ күзелдерин ёзугаар массалыг дыштанышкынарны организастап турар. Разрезтиҥ колкол участоктарынга болгаш цехтеринге техниканың айлыл чок чоруун хандырарының, бүдүрүлгениҥ санитарлыг байдалын болгаш культуразын бедидеринiҥ көрүлделерин эрттирип, ажылчынарның тускай мергежилдеринiҥ айы-биле конкурстарны база организастап турар.

Коллективке кадрлар-биле ажылды экижидеринге хамаарышкан хемчеглер-биле холбаштыр, хөй-ниити организацияларының, ылаҥгыя эш хуузунуң судунуң, профилактика чөвүлелиниҥ, хана солун редколлегиязының, рационализаторлар болүүнүҥ ажылын идепкейжидип, тодаргай удуртуп башкарарынче кичээнгейни күштелдирген. Бо бүгү чүүлдер болза Тыванын шахтерларының бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга улуг идиг берип турар дээрзи билдингир.

Бөгүн совет шахтерларның ооруунчуг, чырык байырлалының хүнүнде Тыванын хөмүр-даш үлетпүрүнүҥ ажылдакчылары боттарының күш-ажылчы чеднишкиннерин түңпеп, моон соҥгаар улам күжениишкинниг ажылдаар соруланы салып, коллективте ат-сураглыг хоочуннарга, будүрүлгениҥ мурнакчыларынга, шахтернуң берге, нарын, ынчалза-даа бүгү чонга хүндүткелдиг тускай мергежилиҥ чайгылыш чок ылаптап шилип алгаш, ажылдап эгелээн аныяктарга чүректиҥ хаҥзындан изиг байырны чедирип турарлар. Амгы үеде «Каа-Хем» разрезинде дөрт чүс ажыг кижи ажылдап турар. Олардың аразында он бирги беш чылдың шалыпчылары, орук айтыкчылары, шолбаннар деп ададың турар кижилер хөй. Ылаҥгыя экскаваторлар машинистери Валерий Гончаров, Ооржак Хапыр-оол, чер өрүмнээр станоктар машинистери Юрий Прокопенко, Иван Кочан, Валерий Ооржак, чолаачылар Яким Чебодаев, Николай Рябов, бульдозер машинистери Яков Удрис, Иван Житков олар шахтерның хүнүнге тураскаатказ күш-ажылчы ээлчегге ең бедик көргүзүглерни чедип алганнар.

Хөмүр-даш үлетпүрүнге хөй чылдарда улаштыр ажылдаан хоочун шахтерлар Анатолий Нехорошков, Леонид Кузнецов, Александр Семочкин, Николай Кудачин болгаш өскелер-даа боттарының байлак дуржулгазын аныяктарга дамчыдып берип, күш-ажылды коммунистиг езу-биле көөрүнге өөредип турарлар. Ынчангаш аныяк шахтерлар Александр Другоченко, Эдуард Санчат, Николай Калинин, Федор Куулар, Прокопий Соловьев оларның кызымаккай күш-ажылын богун, шахтёрнуң байырлалының хүнүнде онзалап айтыры өөрүнүүр.

Шахтёрлар кижилерге чылыгны болгаш чырыкты берип турар. Шахтёрлар Владимир Ильич Ленинниҥ чугаалаанын езугаар, үлетпүрүнүҥ «хлебин», «кара алдынны» казып тып турар. Ынчангаш шахтёрларның ажылы бүгү чонга хүндүткелдиг, оларның байырлалын бүгү чурт демделээр.

Д. САРЫКАЙ.
«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинде ээлчег начальныгы.

Чер ажылының бедик

культуразы дээш

СУГГАТТЫГ ШӨЛДЕРНИ ЧӨП АЖЫГЛАВЫШААН

Суггаттыг шөлдерни чөп ажыглап, дүжүт бээрин экижидер дээш хөй янзы хемчеглерни ап чорудуп турар ажылагыйлар тараа, мал чеми культураларның бедик дүжүдүн чыл санында өстүрүп ап турары билдингир. Бисте ындыг черлерниҥ бирээзи Сүт-Хөл районда «Алдан-Маадыр» совхоз. Чамдык өске совхозтарныынга дениээрге, ол элээн бедик көргүзүглерни чылдыҥна чедип ап, мурнакчыларның одуруунга чоруп келген.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң тарылга шөлүнүҥ ниити хемчээли 3840 гектар. Ооң иштинде 2777 гектарны суггаттыг черлер эзлээн.

Сөөлгү үш чылда совхозка тараа культураларның дүжүдү бир гектардан ортумаабиле 12,6 центнер, 10,4 центнер база 16,3 центнер болган. Чамдык черлерден оон-даа хөй. Ол дээрге онгу беш чылдың база республиканың эрткен чылдагы ортумак көргүзүүнден бедик болуп турардыр.

Оон аҥгыда, совхозта чер ажылы коскүзү-биле ажыктыг болуп, 1981 чылда 55 муң рубльдиҥ, эрткен чылын 50 муң рубльдиҥ орулгазын берген. Бо бүгү ажыл-агыйда суггаттыг шөлдерни эки ажыглаарынче чогуур кичээнгейни салып, хөй санныг суггатчыларның чыл бүрүде кызымак ажылдап турарының ачызында чедип алдынганын база катап айтып каал.

Совхозта үнүш өстүрериниҥ бүгү ажылдарын Борбак-Тей, Шөлде-Тей хову бригадаларының ажылчынары кылып турар.

Борбак-Тей бригадазының суггаттыг 895 гектар шөлдеринде тараа культураларын, 816 гектарда чаҥгыс чылдыг болгаш хөй чылдыг сигеннерни тараан. Тараажылар бир гектардан-на 18 центнер тараа дүжүдүн, 25 центнер чаҥгыс чылдыг, 27—30 центнер хөй чылдыг сигеннер дүжүдүн алырын хүлээгеш, үнүштеринiҥ чайгы суггарылгазын багай эвес организастаан. Аңаа бирээзи-ле 4-5 кижилиг он бир звено ажылдап чайлаан. Оларның өстүрген дүжүдү хөлчок чаагай. Люцерианың бирги кезилдезинден бир гектарга онааштыр 23 центнерни алган. Ам ону ийи дугаар кезип алыры-биле шөлдерни катап суггарып турар.

Дуржулгалыг механизатор Маска Ооржакка удурткан бо бригаданың ажылчынары чер суггарары адакталы бээри билек, мал чеми белеткээр ажылга идепкейлиг киржип эгелээн. Олар ам 540 тонна сигеи белеткээр планын шагдала ажыр күүседипкен болгаш ол ажылын ам-даа уламчылап турар.

Бир эки чүве болза бригаданың составында бот-орулгачарылгалыг механизастаттынган звенону тургусканы болур. Ол, чазын черни чардырып, илиртеп, күзүн дүжүттүг ажаап, саванны пресстеп алгыже чедир бүгү ажылдарны кылып чорудар хүлээлгелиг. Мурнакчы механизатор Эрес-оол Монгушка удурткан он ийи кижилиг бо звено мал чеми белеткээрииҥе база төлептиг үлүүн киирип турар. Шалыпчы айда ол хөй тонна сигенни кезип, прессттээп, дыка хөй сенажты салган. Совхозтуң мал чеми белеткээр бригалаларының чарыжынга Борбак-Тей хову бригадазы тиилекчи болуп, шилчиир тук, акша шаҥналы-биле шаҥнаткан. Ол чеднишкинде механизастаттынган звенонуң киирген үлүү база-ла улуг.

Тараанын, мал чеми сигеннериҥ элбек дүжүдүн өстүрериҥе совхозтуң суггатчылары онзагай үлүүн киирип турар деп үстүнде чугааладывыс. Ады-сураа республикада билдиингир апарган кижилериҥ бирээзи, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниҥ эдилекчизи Алдын-оол Кызыл-оол база мында, төп салбырда ажылдап турар. Ол 1981 чылда бодунга быжыглаан суггаттыг черлериниҥ гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 17,5 центнер тарааны, эрткен чылын 19,6 центнерни өстүрүп алган. Бо чайын ол 144 гектарда тараан тараа культураларын суггарып чайлаан болгаш гектардан-на эрткен чылдагызындан дудак чок дүжүттүг өстүрерин хүлээнген.

Эрткен чылын гектардан-на 22 центнер тараа дүжүдүн алгаш, республика чемпиону болган аныяк суггатчы Сергей Монгуш бо чылын база шалыпчы ажылдап, быжыглаттынган черлериҥден база-ла хөй дүжүттүг алыр сорулганы салган. Совхозта мактадыг тараажыларның бирээзи Макар Ондар эжиҥден дуулээн турар.

Кижиниҥ ат-алдарын ажылхерээ көдүрер, дээр болгай бис. Шак ынчаар алдар-мактадлыг ажылдап чораан, ам чамдыктары пенсияже үнзедаа, күш-ажылды кылбышаан чоруур хоочун суггатчылар Ховалыг Чыргал, Монгуш Бызытпаа, Ховалыг Кошкар-оол, Доҥгак Дамдынчап, Ховалыг Серээ дээш оон-даа өскелериҥ өөредип, арга-дружулгазын дамчыдып бергени аныяк оолдар ам оларның чаагай адын сыкпайн, төрээн совхозунуҥ алдарын алгыдып чоруурлар.

— Хоочуннарның дружулгазы дээрге бир улуг школа болдур ийин—деп, совхозтуң кол агроному Б. Монгуш чугаалап олурду. — Оларның боттарының-даа, өөредип, кижизидип каан аныяк суггатчыларының-даа бир эки талазы болза, хүлээнген ажыл-херээ дээш бот-харыысалгазын ханы угаап, медереп билирлер. Оларда кижиге албадаттырып ажылдаар дээр чүве черле чок. Шупту чүвени боттары ак сеткилиҥ-биле кылыр.

Шынап-ла, хоочуннарның дружулгазындан өөренип алыр чүүлдер-ле хөй.

— Суггатчы кижи чазын хар сиҥерин, чер эриирин манап орбас-ла болгай— деп, Алдын-оол Кыламжевич чугаалаар.— Ынчангаш бистиҥ ажылывыс эрте чазын-на эгелей бээр: бурга-сумуннарны аштаар, чайындылаан сарыг сугну шөлдерже аксып бадырар дээш ажылды черле кайы ол дээр. Эки дүжүтке ӊң кол чүве— часкы суггатты өй-шаанда шынарлыг чорудары. Ынчан сугну черже хандыр сиҥирип суггарары чугула. Совхозка часкы суггат апрель ортан үезинден эгелээш, май төнчүзүнге чедир доосту бээр. Суггарган аҥгысты кургатпайн, ол дораан аҥдаргаш, довураан хоюглап дескилээш, үрезиннерни чаштырар.

Тарылга доостурга, чайгы өзүм суггадын алды айның ийиги он хонуундан эгелээш, чеди айның ортан үезинге чедир чорудуп турар бис. Ол график чыл бүрүде колдуунда өскерилбес.

Өзүм суггарылгазын чорударда, ынчан улгадып келген сут-биле хөрзүниҥ кырында чеминттиг каъдын, ында төккен чемишчидилгелерни сүре шаптырбазынче, черни шөкарлап суггарбазынче кол кичээнгейни салыры чугула.

Совхозтуң удуртулгазы суггат ажылынче онзагай кичээнгейни салып, суггатчыларны чыл бүрүде идик-хеп, дериг-херекселдер-биле четчир кылдыр хандырып, харыы-даа шөлдер кыдында будка-бажыҥчыгаштарны оларга тудуп бергилээн. Ынчангаш улустуң черге хонуп, үе-шакты камнап ажылдаарынга-даа таарымчалыг апарган.

Ажыл-агыйда суггатчы звеноларның чарыжын дээштиг организастап, түңнелии өйшаанда үндүрүп, мурнакчыларны шаҥнап-мактап турар. Ол кижилерниҥ соҥуургалдыг ажылдаарынга эки идиглиг.

Сугну беримчелиг ажыглаары-биле чергелештир, чер ажылының ниити культуразын бедидеринче совхозтуң удуртукчулары, специалистери биче эвес кичээнгейни салып турар. Ылаҥгыя органиктиг болгаш минерәлдыг чемиштчидилгелерни шын ажыглаар, беримчелиин улгаттырар талазы-биле хемчеглерни чыл бүрүде ап чорудуп келген. Чемиштчидилгелерни хат, суг албазын дээш үрезин-биле кады хөрзүнче хандыр чаштырып, дескилей таптадып, суггат суу-биле сүре шаптырбазының аргаларын ажыглап турар.

Оон-биле чергелештир совхозтуң чер ажылында чедир кылдынмайн турар чүүлдер база барын айтыр апаар. Ылаҥгыя тарылга шөлдериниҥ хөрзүниҥ сугдан, хаттан үрелир чоруу читпейн турар. Ажылагый хөрзүн эрозиязынга удур техника-биле хандыртынмаан. Мал чеми культураларын, ылаҥгыя люцерианың тарылга шөлдерин оон-даа делгемчидип, дүжүткүрүн улгаттырар аргалар турза-даа, ону чедир ажыглавайн турар. Тараа болгаш мал чеми тарымал сигеннериҥ чамдык хевирлериниҥ бот-үнези ам-даа улуг болуп артпышаан. Ол ажыл-агыйның экономиказынга эки эвес салдарны чедирип турар.

Ынчангаш бо айтырыгны чоорту шиитпирлээри совхозтуң база районуҥ удуртулгазындан негеттинип турар-дыр.

Х.-К. МОНГУШ.

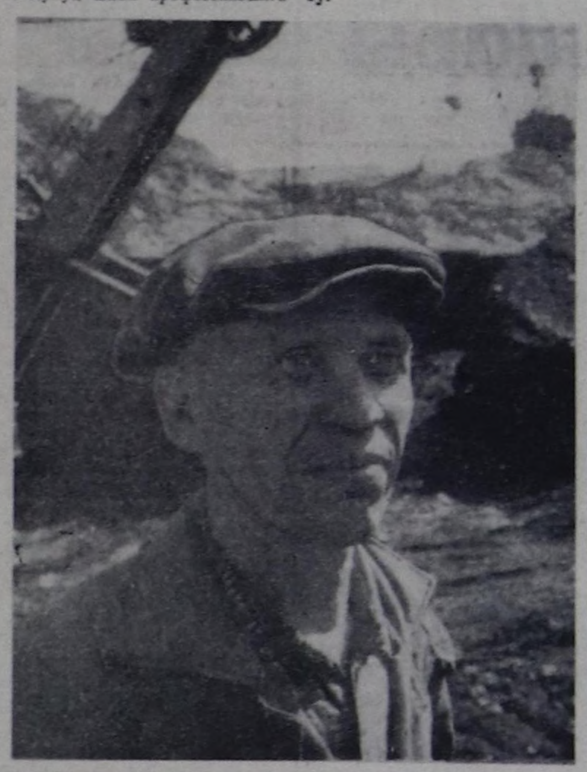

БАЙЫРЛАЛЫН ТАВАРЫШТЫР

Чадаананың хөмүр-даш разрезиниҥ ажыл-ишчилери профессионал байырлалын күш-ажылчы бедик көдүрүүшкүүбиле уткаан. Он бирги беш чылдың өзек чылының чеди айларында даг массазы казарылың планын олар 113 хуу күүсеткен. 967 муң рубльдиҥ бараанның продукциязын бүдүрер тургаш, 1112 муң рубль чедирвен.

Коллектив кежигүннери хуудаай, чыл планнарын тургузуп, социалистиг хүлээлгелерни алган ажылдап турарлар. Коллектив кежигүннери СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ, ВЦСПС-тиҥ чоокта чаа хүлээп алганы «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чуруму быжыглаар талазы-биле ажылды улам күштелдирер дугайында» доктаалын сайгарып, танышкаш, бүрүнү-биле хүлээп алганнар. Ажылчынар ук доктаалды амыдырала боттандырар сорулгалыг ажылдап турар. Эрткен чылдың чеди айлары-биле амгы үени деҥнээрге үстүнген ажыл-шагының саны эвээжээн. Кадрларның ажылдан үнер-киирер чоруу кызырлып турар. Профэвилел комитеди, профилактика чөвүлели ажыл шагы үзер кижилер-биле шыҥгыы демиселди чорудуп турар. Чурум үрээр кижилерге кандыгдаа чиигелелер турбас. Ай база чыл түңнели-биле олардан шаҥнал акшазын казып турар.

Ук бүдүрүлгеде инженер-техниктиг кадрлар чеднишпейн турар. Амгы үеде, чижээлээрге, бүдүрүлгеге кол энергетик хереглеттинип турар.

Ак сеткилдиг ажылы, үлегерлиг сагылга-чуруму-биле коллектив кежигүннериниҥ хүндүткелии чаалап алганнар мында хөй. Шахтёр хүнүнге тураскаатканы «Мергежилдиҥ тергиини» деп конкурска олар база бедик көргүзүглүг болганнар.

БелАЗ-540 машинаның чолаачыларының аразынга чарышка Владимир Монгуш тиилекчи болган. Ол чеди айларда даг массазы сөөртүрүүнүҥ планын 150,3 хуу күүсеткен. Бульдозер чолаачыларындан Александр Маркин мергежилдиҥ тергиини болган. 7 айларда бульдозер ажылдарының планын ол 122,9 хуу күүсеткен. Машинист-экскаваторжулардан Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниҥ, Ленинчи юбилей медалының эдилекчизи, күш-ажылдың хоочуну Егор Никифорович Фроленков «мергежилиниҥ тергиини» атка төлептиг болган. Ол бо будүрүлгеде 1963 чылдан эгелеп ажылдаан. Бодунуҥ ынак профессиязынга бо чылдарның дургузунда хөйхөй аныяктарны өөредип келген. Дуржулгалыг дагдыныкчы амгы үеде машинистер курузун дооскаш келген оглу Сергейге арга-сүмезин айтып берип, өөредип турар.

Коллективте социалистиг чарышты организастааны эки. Ооң түңнелин ай санында үндүрүп, тиилекчилерге акша шаҥналдарны тыпсып, шаҥнап-мактап турар.

С. БАЛЧЫР.

Чурукта: күш-ажылдың хоочуну Е. Н. ФРОЛЕНКОВ. Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ЧУРУКТА: амгы үениҥ хөмүр-даш техниказы.

БАЙЫРЛАЛДЫҢ АЛДАРЫ ДӘЭШ

Москвага августуң 26-да дагжыларның профессионал байырлалы — Шахтернуң хүнүнге тураскаатказ байырлыг хурал болган.

Президиумда — СЭКП ТК-ның секретары Н. И. Рыжков, ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ Даргазының бирги оралакчызы И. В. Архипов, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизиниҥ бирги оралакчызы И. П. Ястребов, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, социалистиг чарыштың тиилекчилери, найысылалдың хөй-ниити төлээлекчилери олурганнар.

ССРЭ-ниҥ хөмүр-даш үлетпүрүнүҥ министри Ь. Ф. Братченко илеткел кылган.

(СЭТА).

ШЫНАР ДӘЭШ ЧАРЫШ

«Кряж» совхозтуң саанчызы, СЭКП-ниҥ XXVI съездизиниҥ делегады А. Воргодяева соҥуургакчы-чолаачылар курузунга өөренир үени хостаар дээш бодунуҥ ажыл хүнүнүң чурумун өскертир ужурга таварышкан. Хөй сүт сагган дээш, ол ышкаш дужаар продукциязының эң эки көргүзүглери дээш Анна Ильинична «Москвич» автомобиль-биле шаҥнатканы ол. Боттарының ак-сеткилдиг ажылы дээш шак-ла ындыг шаҥналды Куйбышев областың ийи саанчызы: А. Воробьева-биле М. Храмова база алган.

Оларның күш-ажылын бедии-биле үнелээнин аъш-чем курлавырларын көвүдедиринге саанчыларның үлүүнге долузубиле дүжүп турар. Областың ажыл-агыйлары чүгле январь-июньда бирги сорттуң 36 муң тонна сүдүн эрткен чылдың чогуур үезинден хөйүү саткан. Ооң-биле кады сүттүң үзү база улгатkан. Садар сүттүң бедик шынарлыг болуру дээш чаржып турар малчынар чаҥгыс-даа копеек немелде чаргыдал кылбайн тургаш, чылдың баштайгы чартында эрткен чылдыңнан ийи чартык мүлион рубль хөй ырыг орулганы алган.

— Сүттүң шынары —хамыктың мурнунда фермалар ажылдакчыларының ак сеткилдиг көргүзүү болгаш — деп, облкүүскомнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниҥ начальныгының оралакчызы Ю. Попов СЭТА-ның корреспондентизиҥе чугаалаан. Хворостянск районуҥ «Россия» колхозуның зоотехниги Е. Стасова ажыл-агыйның сатkан бирги сорттуг сүдүүнүң хемчээлин 26-дан 70 хуу чедирериҥе чүгле үш ай хереглеттинген. Продукциязың бедик шынары дээш чарыш эки чоруттуруп турар черлерде бүгү сүттү шуптузуп бирги сорт-биле садып турар.

«Кряж» совхозтуң фермазынга чарыштың түңнелдерин үндүрерде сүттүң үзү, кислотазы, ооң механиктиг болгаш бактериялыг арыы дээш ышкаш, ындыг көргүзүгдерни барымдаалап турар. Ол бүгү көргүзүглер талазы-биле саанчы бүрүзүнүң ажылын хуиҥне түңнел көрүп турар. Ол чорук чарыштың дээштиин бедидеринге, фермада янзы-бүрү чедир кылдынмаан чүүлдерни дүрген кылырынга идиглиг боол турар.

Сагган сүттүң үзү бир эвес кодан көнектериҥ ортумак деҥнелиинден өрү болур болза, саанчыга ийи баллды санап бээр. Бир эвес ол көргүзүг ортумак деҥнелдиг болза, аңаа —бир баллды саналр. Ортумактан куду болза, аңаа чаҥгыс-даа балл бербес. Сүттүң шынарын ынчаар тодарадып турар.

Түңнелдерин үндүрүп турган, саанчы бүрүзүнүң баллдарын кадыптар. Ону бүгү кижилер олуржуп турда кылыр, сүттүң шынарын экижидеринге чүү шаптыктап турарын ажыы-биле чугаалаар. Бирги сорттуң сүдүн сатканындан совхозтуң алган ырыг орулгазын бүгү саанчыларның баллдарының түңнүге үлээш, кижи бүрүзүн оон кылган ажылы дээш шаҥнаарын докгаатkан.

«Кряж» совхозтуң барык бүгү саанчылары продукциязын чүгле бедик шынары дээш чылда 200-ден 300 чедир рубль шаҥналды ап турар. Ол дээрге, боттуг материалдыг шаҥнал-дыр.

Фермалар болгаш комплекстер коллективтериниҥ аразынга чарыштың тиилекчилериҥ дужаган сүттүң сортунуң болгаш үзүнүң деҥнелин ёзугаар тодарадып турар. Ол үеде ажылдың эрткен үезинден бедик шынарлыг продукцияны немелде өзүлдезинiҥ саны чугула ужур-дузалыг боол, ону барымдаалап турар.

Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел обкому елгян сүдүнүң шынарының талазы-биле эң эки районнарны кварталда бир катап, оларның-биле кады хөй сүт саалдазы дээш демиселге эвээш эвес үлүүн киирген кол специалистерин база адап турар.

Малчынарның чарыжында курлавырлар ам-даа эвээш эвес. Продукцияның шынарын башкарарының комплекстиг системазын ам-даа бүгү ажылагыйларда тургускаан, саанчыларның чарыжының түңнелдерин чер-ле болганда чогуур үелерде үндүрбейн турар. Район звенозуның специалистериниҥ киирген үлүүн үргүлчү эки барымдаалап, үнелевейн турар. Ынчалза-даа беш чылын ийи чартык чылының иштинде чарыштың Куйбышев областа бирги сорттуң сүт продукциязының 25 хуу немелде өзүлдезин берген чоруу эгелээн, ажыл-херектиң улуг ажыктынга быжыг бүзүрелди болдуруп турар.

Б. БЕЛЯКОВ,
СЭТА-ның корр.
Куйбышев.

КОМСОМОЛЧУЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

Эрзинниҥ совхозтар аразында тудуг-монтаж ажылы кылып турар нөжүп чоруур механизастаттынган № 5 колонназының комсомолчулары, аныяктары ниитиниҥ малынга чем белеткелиниҥ кампаниязында эвээш эвес үлүг-хуузун киириштирип турар. Ажыл шагындан аҥгы дыштаныр хүннерни чөп ажыглап, сиген незилдезинге, будун-бүрү белеткелинге тускайлаан хүннерде кижи хүнүн үспейн идепкейлиг ажылдап турарлар. Сергей Динчитке удурткан комсомолчулар, аныяктар бригадазы боттарының онаашнан ажылында күүсетсе чогуур хүлээлгези-биле чергелештир мал чеминиҥ белеткелинге шеф дузазында организастыг киржип, чартык чылдың түңнелибиле тиилекчи боол санадып турар. Бо боигададан комсомолчу Олег Тойбаа күш-ажылчы чедиишкини-биле болгаш быжыг сагылга-чуруму-биле өөрүнге үлегерлиг.

Комсомолчулар, аныяктарның оон-даа өске бригадаларындан мал чеминиҥ белеткелинде идепкейжилерге Юрий Ликтип, Вячеслав Дадаа, чолаачылар Кызыл-оол Майдыр, Максим Чамыян, Виктор Кыргыс, бригадир Владимир Хумбун болгаш оон-даа өскелерни адап болур.

Бо хүннерде комсомолчулар будук-бүрү чыыр планын күүседипкеш, «Чаа орук» совхозтуң Тарлашкында сиген белеткелинде кидин түлүк ажылдап турар. Аныяк тудугжулар совхозтуң малынга 18 тонна сигенни бо хүннерде кезип белеткээн.

Хүннүң «маадырлары» Александр Шактар, Кыргыс-оол Кара-Сал оларның аттары «Комсомолчу прожекторда» кирген.

К. МОНГУШ.
Эрзин район.

Чайгы маршруттар-биле артыжылгалар үези. Волга хоорай Ульяновскиде «Венец» дээр аалчылар бажыңы.

Ю. БЕЛОЗЕРОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КҮҮСЕЛДЕНИ ЧЕДИП АЛЫР

Кызыл район Совединиң күүскомунуң эдлчеглиг хураглынга Каа-Хем суур Совединиң күүскомунуң үстүкү органнарның болгаш күүскомунуң бодунуң хүлээп алган доктаал-шиитпирлериниң күүселдезин хынап контрольдаар талазы-биле күүскомуңуң ажылының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Ол талазы-биле дыңнадыгны Каа-Хем суур Совединиң күүском даргазы А. В. Сарапулов кылган.

Суур Совединиң күүскому шиитпир күүселдезин хынап контрольдаар ажылды экижидер дээш Советте контроль хыналда стендилерин тургускан. Ол—шиитпир күүселдезиниң хыналда контролюн мурнукуундан күштелдирген, күүселде-дээш харыысалга бедээн. Күүскомуң бодунуң болгаш үстүкү органнарның хүлээп алганы доктаал-шиитпирлерин контрольга ап, ооң канчаар күүсеттиниң турарының дугайында айтырыгларны сессияларга, күүском хуралдарыга чугаалажып турар. Шиитпир күүселдези болур-чогууру-биле күүсеттинген болза, шиитпир ёзугаар контрольдан ону дүжүрүп турар.

Хүлээп алдынган шиитпирлерден күүскомуңуң үш, а район күүскомуңуң—13 шиитпирин контрольга алган. Оларның дөртү күүсеттинген, чамдыктары күүсеттинериниң кырында. Чижээ, алдынган хемчеглериниң түңнелинде, ол ёзугаар «Көк-Тей совхозта, Кызылдың куш фабриказында, район эмнелгезинде спорт ажылы кошкак. Чижээ, Кызылдың куш фабриказында планныг онаалда күүсеттиниң турар-даа болза, спорт айтырыынче ында кичээнгей кошкак, ийиги чергении кылдыр шиитпирлеттинип турар.

Садыг ажылын экижидерибиле хүлээп алдынган шиитпирлер күүселдезин районнуң холушкак барааннар садыында, райпода негелдеге дүүштүр чедип албайн турар. Ооң уламындан Каа-Хем суурда ногаа магазининде ногаа аймаа саттынмайн турар. Чылдагаанын мында ногааны сөөртүп эккелбейн турар-биле тайылбырлап турар.

Хүлээп алдынган шиитпирлериң күүселдезини чогуур кичээнгейге алыры чугула айтырыг. Ынчангаш күүселде дээш контрольду күштелдирери чугула.

Д. ЧЫМБА.

Башкыларның август хуралдары

ЧАҢГЫС ААЙ УГЛАНЫЫШКЫН, БИР ДЕМ-БИЛЕ

Кызылдың башкыларының август чөвүлел хуралы болуп эрткен. Хуралга илеткел кылган Кызыл хоорүүскомунуң даргазының оралакчызы Н. Л. Верхотурова болгаш санал бергеннер СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң негелдериниге дүүштүр школа коллективтериниң эрткен өөредилге чылында ажыл-чорудулгазынга ханы аналитти бергеннер. Найысыладдың башкылары өөредилге-кижизидилге ажылынга чедишкинниглиг болганнар. Шлангыя № 2, 3, 7, 14, 15 школаларның башкылар коллективтеринде өөредилге деңнели бедик, харын № 1, 8, 11 школалар эрткен чылдыыдан деңнелди кудулаткан. Хоорайның школаларының өөредилге деңнели 99,3 хуу болган, шупту өөреникчилериниң 38,5 хуузу эки болгаш кончуг эки демдектелдиг өөренип турар. № 1, 4, 7, 11, 15 школаларның пионер дружиналарының өөредилге деңнели база-ла чүс хуу.

Кичээлдин ажыктыын бедидип, урулларның мурнунга өөредилге материалын угаазылалдыг кылдыр тургузуп, өөреникчилериниң өөредилгеге соңуургалын хайыктырып турар, шак ындыг мурнакчы ажылдыг башкылар школа санында бар. Харын оларның дуржулгазын бүгү-ниитиинин болдурары ам-даа четпейн турар. Ону чедир организастаары моон соңгаар негеттинер.

Хоорайның № 3 школазы чаа-ла дөртку өөредилге чылын эгелеп турар. Ам аңга бо чылын 2200 өөреникчи өөренир. Коллективте 90 хире башкы, алдан ийи класс бар. Шак ындыг байдалда ажылды башкарары белен эвес. Шынында бо школаның өөредилге-кижизидилге ажылының деңнели бедик, интернационалчы башкылар, өөреникчилер коллективиниң ажылы бир деминг. Оон чылдагааны чүдел? Школаның директору В. И. Видеикин коллективти чангыс аай угланыышкынче бир деминг аппар чоруур. Школаның кабинеттери кончуг эки деряттинген. Методика чөвүлели бүгү ажылды башкарган. Бо чылдарда 30 башкы аттестацияны эки эрткен. Школада интернационалчы клубтуң ажылы солун. Школаның девискээрин көрүнер. Сай-даштыг дазыр шөлде чечектер дээрге айыран чайт. Ол дээрге биолог Л. В. Оспова ышкаш бодунуң херээнге бердинген мурнакчы башкыларың ачызы-дыр дээрзин хуралга үк школаның өөредилге эргелекчизи А. Казаковаңың чугаалап турганы-даа тавырылга эвес.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга совет башкының ат-алдарының, оон ролюнуң, харыысалгазының дугайын онзалап айыткан. Аныяк салгалды кижизидеринге партияның бүзуреттирген кижизи — башкы. Кызылдың башкыларының хуралынга ол дугайында чугаа илеткелге-даа, саналдаргадаа чогуур деңнелге чоруп турган. Башкы — партияның идейлиг дайынчызы. Ындыг болганда ол боду политика талазы-биле канчалган, быжыг эртем-биличиг болур ужурлуг. Ол кезээде өөренип чоруур апаар. Башкының бодунуң мөзү-бүдүш, профессионал деңнелиниң оон ат-алдары тургустунар. Оон дугайын Кызылдың № 4 школазында төөгү, обществоведение башкызы Л. П. Добычина саналынга демдеглеп турган. Бо школада өөреникчилериниң идей-политиктиг кижизидилгезинче онза кичээнгей салдынган. Кижизидилге ажылынга күш-ажылдың ролю үнелеп четтинмес. Өөреникчилериниң мөлүг-шынар талазыбиле сайзыралының карталарын бо школада тургускан. Бүгү-ле ажылды чорудуп тура, школачыының эки болгаш четпес-талаларын өөренип корүп, демдеглеп турар.

Орус дыл — биличиглериниң дулгүүрү. Школа-интернаттың орус дыл башкызы М. Маймистова орус дылды өөредирде кандыг аргаларны ажыглап турарының дуржулгазынга доктааган. Школаның өөреникчилериниң составы интернационалдыг. Тыва уруглар баштай келгенде орус дылга билиң чегей, дылды барык билбес болгулаар. Бо школада М. А. Долгихтин ажыл-дуржулгазы солун. Орус дылды өөренириниге уруглариың сонуургалын ук башкы чедип алган.

Кижизидилге ажылынга үүрмек чүүлдер, турбас ужурлуг. Башкының бодунуң үлегери, оон ажылга хамаарылгазы, кичээлди организастап билири, уруглар-биле харылзаазы — бо бүгү шупту өөредилгеге-даа, кижизидилгеге-даа салдарлыг. Школа биле өгбүлениң быжыг харылзаазы, ада-ие бүрүзүң башкының билирин кончуг чугула. Ол ышкаш ада-нелериниң педагогика биличиглерин чедип алырынга дузаалаары албан. Кижизидилгенин шын эвес угланыышкынче киргениниден «берге» кижизидилгелиг уруглар тыптып келир. Оон дугайын хуралга база чугаалашкан.

Кызылдың өөредилге-бүдүрүлге комбинадының мурнуунда салдының турар айтырыларның дугайын оон директору А. В. Безъязыков хуралга чугаалаан. Бо чылын 252 өөреникчиге мергежил чедип алганының шынзылгазын тывыскан. Ынчалза-даа комбинаттың база бүдүрүлгелери боттарынга ажылчын кадрлар белеткээринин перспективазын бодавайн турар. Харыдаа тускай шынзылгалыг доозукчуларны коллективинге быжыглап ап, ажиктирерин бодавас. Ажылдап барганнарже сагыш салбас болгулаар. Практика үезинде-ле оларны херекке ап, дагдыныкчыларга быжыглап, мергежилинин ап-ай-биле ажылдатпас. Шак мындыг байдал моон соңгаар үргүлчүлээр болза, өөредилге бүдүрүлге комбинады үстүкү классчыларны ажылчын мергежилдерге моон соңгаар-даа ана-ла хилис өөредип артар бе?!

Каш-ла хонгаш өөредилге чылы эгелээр. Найысыладдың башкылары ону СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң негелдеринге дүүштүр ажылхеректери шүтдүнүп, ханы аналитти кылган соонда эгелээрлер. Сагыш салза чогуур чүүлдер хөй дээрзи илеткелгедаа, саналдарга-даа айыттынган. Медереллиг, быжыг сагылга-чүрүмга өөреникчилерни кижизидери чугула айтырыгларның бирээзи. Өөреникчилерни кичээл шагы үзер чоруун болдурбас. Эрткен өөредилге чылында 611 өөреникчи школадан чоруп, өөредилгезин каттан. 132 өөреникчиниң чүруму «багай» деп демдек-биле үнелеткен. Корум-чүрүм үрээшкиниериниден эгелээш херек үүлгедиишкиннериниге чедир тавырылгалар ам-даа үламчылап артып турар. Күш-ажылга кижизидилгениң, профугланыышкынын айтырыглары база кажан-даа кошкавас ужурлуг.

Бүгү-ле өөредилге-кижизидилге ажылын кайы-даа шкыларга чаңгыс аай угланыышкын-биле шупту башкылар бир деминг чорудар болза ажылга чедишкин черле турар. Школаларга пионер, комсомол организацияларының ролюн бедидер. Уруглар-биле, ылангыя «берге» кижизидигелиглер-биле ажылга дагдыныкчыларның киржилгезин чедип алырынче сагыш салыры чугула. Бөстин хоорайыыстың бүдүрүлгелеринде, организацияларда алдар-аттыг хоочуннар, күш-ажылдың мастырлары кончуг хөй. Оларның күүжүне даныры, уруглар-биле кижизидилге ажылынга хоочуннарның амыдыралчы, күш-ажылчы байлак дуржулгазының үлегерин эдерери кончуг чугула дээрзин СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары Б. П. Саинцов хуралга түңнел чугаазынга онзалап демдеглээн. Ол кончуг шын. Ону чедип алырынга хамык ужур башкыларның боттарының инициативазында.

Найысыладдыа башкылары тус-тус секцияларга айыл-биле арга-дуржулга солчулгазын база чорутканнар.

Б. ДИРЧИН.

«ДАЧИЯДА» СОВЕТ НОМ

Каля Викторией—румын найысыладдың төп кудумчуларының бирээзи. Чуртта эң улуг «Дачия» деп ном магазинында туруп турар.

...Валентин Серовтуң өңүг чуруктарлыг альбомун назы дөгүй берген чараш херээжен кижи кичээнгейлиг көрүп турган. Ол номну ажок сонуургааш, долгандыр турар чүүдаа эскербейн барган ышкаш болган.

— Таажыр-дыр бе?— деп эптиг үезинде айтырдым.

Ол көрүүн келгеш, «Кончуг таажыр-дыр!» деп чугаалады.

А ооң сөөлүнде кезек болгаш, мынча дидир: «Универмаг бар чорааш, маңаа кирип келдим. Альбомну шынап-ла тергиин эки кылып үндүргендир. Садып алыр деп бодай бердим...»

Мен ону бодунуң бодалдары-биле кады арттырып кагдым: мени «Дачия» магазининиң директору Михай Швеффер манай берген болду.

— Бистиң магазиннивис 1944 чылда фашистиг дарлалдан Румынияны хостаанының сөөлүнде дораан тургустунган, ол үеден бээр совет ном аңаа быжыг турушту ээлээн—деп, директор чугаалады. Чуртта орус дылда литератураның эң хөйүн чогум-на мында садып турар. Элээн кащ сан-чурагайлардан адап көрейн. Бистиң чылда дораан саарылгавыстың ниити хемчээлинден 13 миллион лей акша ооң үлүүше барык-ла 60 хуузу бооп онаажып турар. Сан-түң талазы-биле алырга, ол тос муң ангы аттарлыг 300 муң хире экземпляр болур. Ол номнарның чартыы хирезинтускай чагыглар, оларны бистиң садып алыкчыларывыс бола магазинде «Чаа номнар» деп каталог ёзугаар чагыдып ап болур. Оон өскелерни хостуг садып турар.

— Кандыг литераураны кончуг хөйүү хереглеп турар боор-дур?

— Дыка хөй кижилер беллетристиканы, уран чүүл болгаш спорт дугайында номнарны үнелээр-дир, ынчалза-даа совет эртем болгаш техника литературазын эң-не хөйүү хереглеп турар боор-дур.

— Садып алыкчыларның ортумак назыны кайы хирел?

— Ону чугаалаары берге. Школа назыны четпээн уруглларга безин бисте совет номнарны садып турарын эскерип көрген боор силер. Дыка хөй литераураны, ылангыя политиктиг болгаш эртем-техниктиг литераураны студентилер, а ол ышкаш специалистер, тодаргайлаарга ортумак болгаш улуг салгалдарның кижилери садып ап турар. Назы талазы-биле ол ылгалды ылангыя Совет ном декадазының хүнеринде тодазы-биле хайгаарап болур, ол декадаңы «Дачия» магазинге чылдың-на Улуг Октябрь байырлалының үезинде эрттирип турар. Ол үени муң-муң садып алыкчылар манап туруп бээрлер.

— Силерниң хууда библиотекаңарда совет номнар бар бе?

— Бар болбайн канчаар, эмгежок.

...Директор-биле чугаалашканым сөөлүнде магазинден үнеримде, уран чүүл талазыбиле номнар делгээн лангыы чанынга база катап кезек када турган мен. Валентин Серовтуң чуруктарлыг альбомуу полкада ам чок болду.

Геннадий АБАЛОВ,
ПМА-ның тускай корр.
Бухарест.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

КОСМОНАВТЫГА ТУРАСКААЛ

БЕРЛИН. (СЭТА). ССРЭ-ниң ужудуучу-космонавтызы Валерий Быковскийниң хүлеран кылган хөрек тураскаалын Берлинниң Трептов-парыгының Космонавтылар аллеязында тургускан. Совет Эвилелиниң болгаш ГДР-ниң космонавтыларының кады ужудуушкунунуң 5 чыл оюн республикада демдеглеп турар үеде ону тургускан.

Тураскаалды ажыдарының байырлыг ёзулалынга чурттуң массалыг организацияларының болгаш эртем албан черлериниң, найысыладдың төлээзенчилери, ол ышкаш «Союз-31» корабльдиң экипажының кежигүннери В. Быковский болгаш З. Йен олар киришкен. Митингиге чүве чугаалаан кижилер космос делгемин шиңгээдиринге ССРЭниң чедиишкиннерин, ГДР-биле болгаш өске-даа социалистиг чурттар-биле ол талазыбиле калбак кады ажылдажылганы бедии-биле үнелээн.

КНО КОМИТЕДИНИҢ РЕЗОЛЮЦИЯЗЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Пуэрто-Риконуң чонунуң бот-башкартынар болгаш хамаарышпас чоруунуң бүрүн эргезин Каттышкан Нациялар Организациязының колонизацияны дүжүрер талазы-биле комитеди бадыткаан. КНО-нуң ол чуртка хамаарыштыр шиитпирлерин, а ол ышкаш колония чурттарга болгаш улустарга хамаарышпас чорукту тыысыр дугайында декларацияны хажык чокка күүседиринин эргежок чугулазын комитеттин хүлээп алган резолюциязында айыткан. Ынчаарга резолюция төлевилелин Афганистаның, Кубаның болгаш Сириянын делегацияларының кирген. «Хостуг каттыжып кирген күрүнениң» дээр чаа колониалдыг тургузуугу АКШ 1952 чылда Пуэрто-Рикога албадапканы билдиитир болгай.

Ынчаарга бүгү бүрүн эргелерии пуэрто-рика улуска бүрүү-биле болгаш дээштии-биле тыпсып бээринге хамаарышкан эргежок чугула бүгү-ле хемчеглерни алырынче АКШ-ты шиитпирлиг кыйгырганыы резолюцияга айыткан.

Пуэрто-Рикога бодунуң шериглерии улам-на көвүдедиринче угланган Вашингтонуун хөделиишкиниериниге ҳолбаштыр ханы сеткил дувурээшкинин комитет илергейлээн. Америк шериг баазалары Пуэрто-Риконуң бүгү девискээрииин 14 хуузун эжелеп алган турарын комитетке санал-оналдар бериишкиниинин үезинде демделээн. АКШ-тың Сейбада шериг-далай күштериниң баазазынга америк ядролуг чепсекти аппарып тургусканы ол чурттуң чонунга болгаш Карив бассейниниң чурттарынга кедергей айылдыг болуп турар. Латин Американың чурттарынга өжээтен хөделиишкиннерии кылырынга Пуэрто-Рикону амгы үеде Вашингтон бодунуң тепкинжи кылып алган турарын Никарагуаның төлээлекчизи Х. Эрмида Кастильо чугаалаан.

Хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш Пуэрто-Риконуң чонунуң чөптүг демиселии комитет кежигүннериниң хөй иууузу деткээн. Ол демиселди тайбыига ынак бүгү күштер деткип турар деп, Сириянын делегады А. Ф. Масри медеглээн. Пуэрто-Рико улустуң хамаарышпас чорукту чедип алыры тайбыңы болгаш Кариб бассейниниң база Латин Американың улустарының айыыл чок чоруун быжыглаарынга чугула салыышкын болур. Пуэрто-рикожуларның хамаарышпас чоруун болгаш бот-башкартынар эргезин социалистиг чурттарның деткип турарының дугайында совет төлээлекчи В. Н. Березовский медеглээн.

Пуэрто-Риконуң айтырыын чугаалажып көөрүнге Каттышкан Штаттар бүгү тала-биле моондактап келген. КНО-нуң колонизацияны дүжүрер талазы-биле комитединиң даргазынга америк төлээлекчи Ч. Личенстайн чагаа чорукган болгаш ук айтырыгны чугаалажып көөрүнге удурлажышкыны ол чагаага айыткан турган. Ынчангаш Пуэрто-Рикону кезээде колония кылдыр арттырарын америк администрациязының оралдажып турарын Рейганның чазаа база катап көргүскен-дир.

САЛЬВАДОРДА ТУЛЧУУШКУННАР

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сальвадорнуң найысылалы Сан-Сальвадор хоорайдан 60 километр ыракта Сан-Висенте департаментиниң Чинчотепек вулканының дагларында казыг-дошкун тулчуушкуннар үргүлчүлеп турар. АКШ-ка тускай өөреткен «Рамон Белъосо» батальонну Сальвадорнуң саттынакчы ёзу-чуруму тура халыкчыларга удур ыдаллаан. Чадаг шеригниң бешки бригадазы ол батальонну деткип турар. Фарабундо Марти аттыг национал хосталга фронтузунуң дайынчылары чалча чазак шеригларинин халдаашкыннарын үүлге доктаатказ эвес, харын-даа удур шавар халдаашкынче шилчээн, сальвадор арминиң элээн каш солдаттарын узуткаан, он ажыг солдаттарын тудуп алган.

Вулкан чоогунда чурттакчылыг черлерии дерзии хунтаның самолёттары бомбалап турар. Лаурелес, Серро-эль-Моно, Лома-Чумила, Финка Барриос суурларыы чалча чазактын самолёттары араатанзыг ёзу-биле бомбалаан. Америкапчы чалча чазак шеригларинин ол бүгү халдаашкынларынын түңнелинде 3 муң кижи өлүрткен, 554 кижи туттуруп хорудаттырган.

ИЗРАИЛЬДИҢ ЧӨҢГЭЭЗИ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанга тайбыңы деткиир талазыбиле каттышкан араб күштериниң составында сирий шериглерге удур израиль шериглериниң өнчүк-чөңгээлериниң түңнелинде Бекаа шыпаазында байдал сөөлүг үеде дыка чидиглиг болган. Ол районда чурттакчылыг черлерии болгаш Бейрут — Дамаск аразының оруун хөй шак дургузунда артиллерия болгаш миномёттарбиле израиль эжелекчилер боолаан сөөлүнде боттарының шериглерин ында улам-на хөй кылдыр мөөнгеп эгелээнер. Бекаа шыпаазында хоорайларга болгаш суурларга израиль эжелекчилер комендант шагын тургускан, хамааты транспорттуң оруктарын дуглапкан, ынаар хөй танкыларны, бооченсекти немей чедирген. «Меркава» деп 60 танкылар база чоруткан.

Шериглерии «таарыштыр тургузар» деп чылдак-биле израиль эжелекчилер Мурнуу Ливанның Авали хеминии үүнүда болгаш хем кырында күштуг камгалал черлерин тудуп турар. Дамурда шериг аэродромуун израиль агрессорлар хары угда база калбарып эгелээн. Хөй шериг чепсээп чүдүрген самолёттар ында соксаал чокка кээп турар.

Ливан патриоттар Тирний болгаш Сайданың районунга чедишкинниг ийи халдаашкынларны сөөлгү үеде кылган. Партизаннарның салган мыназынга израиль таңныылдар таварышкан. Интервентилерниң шериг машиназын база боолаан. Израиль эжелекчилерниң аразында өлүрткеннер болгаш балыглаттырганнар бар болган.

ЧАДТА БАЙДАЛ

ПАРИЖ. (СЭТА). Чадтың национал чангыс эвининг шилчипшкин чазааның (ППНЕ) шериглериниге удур дайын чорудулгаларынга киржири-биле француз шериглерни мурнуку одурүүга туруштарже чоруп турарын «Круд» солун дыннаткан. ППНЕ-ниң болгаш Хиссен Хабренің шериглериниң аразынга кадыг-дошкун тулчуушкун болган. Хабренни ёзу-чурумун АКШ-тың болгаш Франциянын бүгү тала-биле деткип, Чадтың иштики херектеринге холгаарлаашкынын улам-на күштелдирип турарын даштыкы парлалга бижээн.

Француз радионуң дыннатканын ёзугаар алырга, француз парашют шериглерии болгаш дайынчыт техниканы фронтунун мурнуку одуруунче чоруткан. «Кроталь» деп ракета установкаларының системазын Чадта чедире берген. «Матэн» солуунуң медээзин ёзугаар алырга, израиль шериг «чөлекчилерн» Чадта база чеде берген. Заирниң шериглериниң составынга олар кирип алгаш, ППНЕ-ниң күштеринге удур тулчуушкуннарга киржип турар. Израильдин элээн каш шериг специалистери Хабреннің шериглериниң составынга киргеп.

Францияның президентизи Миттерааның болгаш АКШ-тың президентизи Рейганның төлээлекчизи, ТРЭ-ниң директору турган В. Уолтериң аразынга ужуражышкын болган. Чадтың иштики херектеринге холгаарлаашкынны холбаштырар талазы-биле чугаалажышкыннар кылган. «Монд» солуунуң парлаан бо дыннадыын Елисей ордузу бадыткаан.

АТОМНУГ ДАЙЫН БОЛГАН ТАВАРЫЛГАДА

ВАШИНГТОН. Бир эвес атомнуг дайын болур болза, черниң улуг-улуг хоорайларының чурттакчыларының 85 чедир хуузу узуткаттынар. Ынчалза-даа дириг арткан кижилер радиацияның халдаашкынарын чүгле доктаатказ эвес, харын-даа удур шавар халдаашкынче шилчээн, сальвадор арминиң элээн каш солдаттарын узуткаан, он неделяларда-ла дыка хөй кижилер өлүр, ол ышкаш янзыбүрү, ооң иштинде рак аарыглар нептерээр. АКШ-тың конгрезиниң төлээлекчилер палатазының өртем болган технология талазы-биле комиссиязының плеткелиниң авторлары ындыг түңнелди кылган.

(СЭТА).

ЧЕДИИШКИННИГ ХӨДЕЛИИШКИННЕР

МАНАГУА. Гондурастың девискээринден шургуп кирген сомосачы дээрбечилерге удур сандиножу улусчу армия каш удаа чедишкинниг тулчуушкуннарны кылган. Нузва-Сеговия департаментиде Сандино хоорайының чоогунга контрреволюстуг идегеттер улуг аштырыышкынга таварышкан. 200 хире сомосачылар ол хоорайны августуң 24-те атакалаан, ынчалза-даа ийи чартык шактың иштинде үргүлчүлээн тулчуушкуннуң үезинде олар 20 ажыг кижизин өлүртүп, колараазы, дезер ужурга таварышканнар.

Сөөлгү хүннерде Хинотега, Матагальпа, Селая департаментилерге сомосачыларга база улуг согуушкуннарны таварыштырганнар. Ниитизи-биле сандиножу улусчу армияның болгаш Иштики херектер министерстводунуң шериглериниң дайынчы хөделиишкиннериниң түңнелинде 80 хире контрреволюстуг идегеттер узуткаттынган.

(СЭТА).

ХАЛДААШКЫН БОЛГАШ ХОЛГААРЛААШКЫН ЁЗУЗУ-БИЛЕ

Египеттиң, Сомалиниң, Суданның болгаш Оман Султанаттың девискээрииге эрттирер дээш эгелээн «Брайт стар-83» деп шериг маневрларын ол девискээрге дүшкүүрлүг чорукту күштелдирериниң талазы-биле Вашингтонуун планнарының боттаныышкыны, ол черниң улустарын коргудары болгаш оларның иштики херектеринге холгаарлаашкын кылдыр көөр херек деп, ливан «Ан-Нида» солун бижээн.

Маневрларның баштайгы үезадазы АРЕ-ниң девискээринде Барыын куруг ховуга болуп эртер, ынаар чүс-чүс танкыларны, бронетранспортёрларны, зенитниг комплекстерии, артиллерия үгер-бооларын чедире берген. Маневрларның соруглазы болза ол девискээрге АКШ-тың шериг күчүзүн күштелдирери, бир эвес АКШ-тың эрге-ажыктарынга аймыл «диргели берген-дир» деп Вашингтонга ынчаар билдине берзе, Чоокку Чөөн чүк девискээрииче шериг халдаашкынын кылырынга белеткел болур деп Ливанның парлалга органы онзалап демдеглээн.

Африка Рогтуң болгаш Аравия чартык ортулуктуң девискээрииге «улуг дайынның белеткелиниге» «дүрген хемчег алырының күштериниң» дайынчы аргазын хынап көөр. АВАКС-тың ырак черде чүвеии радиолокация-биле тывырының болгаш баш удур сагыдырарының системазының самолёттары ол өөредилгелерге киржир. «Дүрген хемчег алырының күштериниң» болгаш шериг-агаар күштериниң составындан америк армиянын чеди мүң хире шериг албанныглары үк черниң шериг кезектери-биле кады хөделир ужурлуг. Пентагонуун медеглелин ёзугаар алырга, «нефтилиг черлерге болгаш ону дажыглаарынга айыылды» турузуга берип болур дээр янзылыг «партизаннарга удур дайынны» чорударының аргаларын араб болгаш африкан чурттарның девискээрииге өөренип алыр.

Чадта қолуушкуннар-биле болгаш ам-даа уламчылап турар иран-ирак черүлдээ-биле холбаштыр амгы политиктиг байдалда ол маневрлар онза чөңгээ шинчилиг болуп турар.

Ливан-израиль дугуржулга бүтпээнинин, а Чоокку Чөөн чүк талазы-биле Рейганның планы бууранының сөөлүнде, «Брайт стар-83» маневр болза үк девискээрге Тель-Авивтиң Ливанче энир чылгы халдаашкынынга немей чаа улуг хемчээлдиг халдаашкынның эгези бооп болур дээрзи медээлерии эки ап турар болүктерге билдингир.

(ПМА).

Чадта хөделип турар француз шериглерге немелде күш кылдыр. Париж ынаар агаар-десант шериг кеззэн чоруткан.

Париж биле Вашингтонуңң Чадтың болгаш ооң-биле кызыгаарлашкан чурттарның чонунга удур дорт сулчээзин политиктиг хайгаараичылар айтып турар.

ЧУРУКТА: Тулуза аэропортунда француз солдаттар Чад баар мурнуу чарыында.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

УТТУНДУРБАС УЖУДУУШКУН

1940 чылдың чазынында Лама Дембирелович Монгуштун азлы Ак-Туруг девискээринде Улуг-Дагның Хыйырак-Баарынга Дадар-оол Монгуш-биле ийи өг чазаглап орган. Дагларның мээс талалары карандылап калгылаан, шала белдедир ам-даа шокар харларлыг, а арга чарыкта хөрүктер барык шимчевээн.

Бир-ле часкы кежээ анай, хураганнарын эдерткен өшкү, хой аал кедээзинде Хыйырак-че чиледжип үне бергеннер. Өг-бүленин шала элээди уруу Чинчи бичии дунмалары Машпак биле Дагбаны эдертип алган, хоюнун соонче үнүп каапнар.

Утбашкылар хоюнун бажын дозуп алгаш чорда, чоокта төрээн Ала-Белдиг дээр хой бичии ак хураганын эдертип алган, хойлардан арай озалаш, дөө-ле бичии кырланче шиглей бар чораан. Хойнун бажын дозуп эккел дээш, Чинчи бичии дунмазы Дагбаны айбылаан чүве-дир. Дагба хойга четкеш, ону өөрүнче ай дээрге, хойнун хезинг ак хураганы болганчок-ла чыдып каар болуп-тур. Оол хураган-биле ол-бо сүржүн чорда, хепертен-не кадыш-кудуш, чиитеш-чаагай-ла кылынган дег болганда, даштар-ла козурт-кайны берген. Хирези эзир тепкен олчазын баштайгы дээрезинде черден хоора көдүрүп чадап-ла чорааны ол боор он. Дагба баштай харлыгып, тынып чадап, иш тырттына берген. Оон канчангаш-ла караан көрүптерге, шагда-ла дээрде барган, Хыйырак баарында ханы езен ындында мыйгак-хараганнарлыг деспек кырында сниледнп бар чораан. Сайырам даштыг деспек шөкараннадыр үжүгүп эрте берген.

Оол ынчан чаа-ла беш харлап турган. Күжүр эр кезек дывылап, девидеп чоруй, сө-ле иш тырттынып, ыглап-ла эгелээн. Ол багай калбак бөргүн дуй багланып алган чорааны чаяан болган, бичии шимчеинрге-ле эзир күштүг хаайы-биле башта бөрттүг маска катышкыны дег чиккиледир сокгагылаптар, улуг чалгыны-биле кам чокка часкагылаптар бооргa, оол артык шимчээнииг, түк!э кылынган ышкаш болган.

Оол таптыг-ла бир дөс мыйгак-хараганнар ортузунга кээп душкен. Сынган хараганнар уннары хенче кежи чучаан өде халыгылай бергилээн бооп-тур. Эзирнин узун дыргактары тонну өткеш, оорганы база шыймактадыр дырбактагылапкан, солагай талакы чаакты база моюнну хараган сыптары элээн балыглагылапкан болган.

Оол ам улам коргуп, сөөгү сирилеп, ыламзырап чоруй, куштун база катап теп алгаш баарындан олдаксынгаш, шырыш мыйгак-хараганнар аразынче үнген кирип каан. Дагба өрү көрүптерге, ам оон кырында чангыс эвес, а он шаа эзир кара шаар апарган дескинин турган.

Оол өөледир ыглап, аалының уунче көрүп олурарга, оон күжүр иезп Долзат аът чавыдактапкан, бөөлдес тону ийи талаже далбаннадыр чалгыналып, дөө-ле куштаддыр халыдып орган. Иезин көрүп каан чаш төл дээрде эзирлерже сезиктиг көре-көре, чер ортузунче ужа-тура маннап бады келген.

Күжүр ие чаш оглун сантүн чоокка ошкап-чыттап, ону дириге тып алганынга хемчээл чогу-биле амыран-байырлап, өөрүшкүзүп, ыы-сыызын төдүп, төлүнүн доңган холчугаштарын баарынга чылыдыр дагап берип турган.

Оглун эзир теп аппарган деп дыннаш, кээргенчиг ие күр-даа курканыр, бөрт-даа кедер чай чок, баглаашта турган аътты чавыдактапкаш, эзирнин ушкан үүнче ушкабашка чок шапканы ол ышкажыл.

Беш харлап тура, эзир-биле кады 7 километр хире черге үттүндурбас ужудуушкунну кылгаш, мындыг аймылдыг байдалдан амы-тыныг, бүдүн-мелди үнген Дагба Ламаевин Монгуш ам Чербидее дүзалал школазында ажылдап турар. Оон иези Долзат Чүлдумовна Монгуш ам 67 харлыг, Чадаана хоорайда чурттап турар. Ынчан Монгуш Ламаның кады турганы өгнүн эр ээзи Монгуш Дадар-оол ирей ам 83 харлыг, алыс чүрту Ак-Туругла аас-кежиктиг чурттап орар.

Хайыралыг кызыл тын хылдың кырында апаргылаар коргунчуг таварылгалар кижиге база таварышкылаар. Ындыг таварылгалар улуг-даа, аныяк-даа кижилернин угаанындан кажан-даа балалбас.

М. ЭРГЕП.

СОҢГУ ЧҮКТҮҢ УРУГЛАРЫ

Сибирь тайгазының болгаш Заполярье тундразынмң ортузунда чаа хоорайлар Сургут, Нижневартовск, Нефтеюганск, Надым, Чаа Уренгой туттунгулаан. Оларның чурттакчылары элээн каш чүс муң кижи Барын Сибирьнин газ болгаш нефть тывыжының үлетпүрүнде ажылдап турарлар.

— Соңгу чүкче кожуп чоруур дээш өг-бүлелер чоокка чедир-ле ажы-төлүн кыргын-аваларынга болгаш кыргын-ачаларынга арттырып каар турган болгай — деп, нефть болгаш газ үлетпүрүнүң ажылдакчыларының Тюмень область комитединиң секретары Павел Большеродов чугаалап орар.— Амгы үеде байдалывыс шуут өскерилген болгаш чаагайжыды туттунган хоорайлар, уруглар албан черлериниң тудуглары болгаш иниги биляг школалары туттунгулаанындан ада-иелер уругларын турум чурттаары-биле кады алгаш чоруп турарлар.

Соңгу чүк дээрге, Соңгу чүк-ле болгай. Полюстан келген соок хаттар чыккылама соокту ацаа экээр. Ацаа чай кыска болур болгаш сентябрьдала, а чамдыкта харын-даа август айда-ла баштайгы хар чаапгар. Ынчангаш ада-иелериң уругларын мурнуу чүкке дыштандырып, дадыктырарын күзел турары база-ла чоптүг. Оларда ыдыг арга бар бе? Бар болбайн канчаар. Профэвилел комитеди-биле нефть болгаш газ тывыкчыларының администрациязының аразында коллективтиг керээни чарып турар үеде — уругларың чайгы дыштанылгазының үезинде пионер лагерьлерин тудуп тургузар дугайында ацаа бижип алыр.

Совет Эвилелиниң эң дээре курорттары — Кавказтың Кара далай кыдынга болгаш Крымның мурнуу эриктериңде 70 ажыг пионер лагерьлериңде Сибирьнин нефть болгаш газ тывыкчыларының 30 муң чыгыы уруглары дыштанып турар. Оларның аразында хемчээлиниң талазы-биле улуг, таарымчалыг кылдыр туттунган, тускай төлевилел ёзугаар кылдынган «Аныяк нефтичи» (Сочиден ырак эвесте) курорт база бар. Гагранын, Ялтанын, Геленджиктин, Анапанын, Пицунданың девискээрлериңде тус черниң школаларында улуг эвес курорттар база бар.

Уругларның дыштанганы дээш хөлезинин оларның ада-иелериниң ажылдап турары бүдүрүлгелериниң профэвилелдери бүрүн төлеп берип турар. Ол-ла адаанывыс «Аныяк нефтичиге» бир ай дургузунда дыштанган уругнүң хөлезинин 300 рубль болур, а путёвкаларның чартык кезинин халаска берип турар. Ылаңгыя үш болгаш оон-даа хей уругларлыг өг-бүлелерге халас путёвкаларны бир дугаарында бээр. Өскелериниң ортээ — 10 рубль. Соңгу чүктүң хоорайларын мурнуу курорттардан муң-муң километрлер ангылап турар. Уругларны ынаар колдуунда-ла самолёттар-биле чедирер. Оон хөлезинин чиик эвес болгай, ынчалза-даа оруккa чарыгдалдың чартыын база-ла бүдүрүлгелер төлеп турар.

Сибирьнин нефть болгаш газ тывыкчыларының уругларының чайын пионер лагерьлериңде дыштанып турарларының саны чыл келген тудумна ковүдеп орар. Чижээлээрге, бо чылгы сезонда оларның саны эрткен чыллыындан хей болган. Келир 1984 чылда амдаа үш чаа лагерь немежир. Оон иштинде үгле Геленджикке безин чай санында-ла 1200 уруг дыштаныр.

(ПМА).

АЖЫГЛАЛДА КИРГЕН

ОШ. Киргизияның ол хоорайында улустуң уран-шевер кылыгларының комбинады ажыглалда кирген. Ол чаа будүрүлге чери өг иштинин хереккелдерин, национал идик-хепти, кааспалгаларны кылып үндүрер.

(СЭТА).

В. ВЕЛИКЖАНИН биле А. ТАВАЛАКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Азербайджан ССР тоогунуң болгаш культураның тураскаалдары-биле байлак.

Ус-дарган ажылдарының база культураның төптери болур эрте-бурүңгүнүң болгаш ортаакы чүс чылдар үезинин хоорайларының бузундулары азербайджан черде артып калган.

Уран-шеверлериң кылганы шивээлер, каастап каан ордулар тудуглары, мавзолейлер, хүрээлер, ковүрүглер, сарайлар үгле XII—XV чүе чыдарның кайгамчыктыг тудуглары болуп турар эвес, харындаа Азербайджанның архитектура тураскаалдарының алдын фондузунга кирип турар. Ортаакы чүс чылларда орду тудуунун эгээн XV чүе чылдың ортаа үезинде Бакуда туттунган Ширваншахтар ордузунуң ансамбли болган.

Азербайджанга Совет эргечагырганы тургускандан бээр төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдары бүгү чонунуң байлаа апарган. Күрүнеңиң бо үнелиг тураскаалдарын ажыглаарын, камгалаарын, чаарты кылырын хөойлүжүктүкан.

ЧУРУКТА: Азербайджанның Эртемнеп академиязының төөгү музейинин залдарының бирээзинде.

ТВ

АВГУСТ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 «Үе». 8.40 Зарядкаже чыскаалынар! 8.55 «Дамырактар». 9.40 «Оттуруккүү». 10.10 «Совет Эвилелиниң бараан болуп тур мен!» 11.10 «Калык-шыл». 11.55 «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 12.25 Көдээнин шагы. 13.25 Уругларга фильм. 14.35 Музыкалыг киоск. 15.05—15.20 Чапсар. 15.20 Совет черге ужуражылгалар. 15.35 Бөгүн—шахтёрлар хүнү. 16.05 Шахтёрларның чагыы-биле концерт. 16.05 «Аянчорукчулар клуву». 17.50 «Тудуг болгаш архитектура». Киножурнал. 18.00 Мультфильмнер. 18.30—18.45 Чапсар. 18.45 «Делегей панорамазы». 19.35 «Бурунгаар, Франция!» Француз уран-чечен фильм. 21.00 «Үе». 21.35 «Киноның үттүндурбас ариннары». Киноконцерт. 22.20 Суг спортунун хевирлеринге Европа чемпионады. 22.35—00.45 Хоккей талазы-биле Европа чемпионарынын кубогу. ЦСКА — «Таппара» (Финляндия). Чапсар аразында — Телемедээлер.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 «Зарядкаже чыскаалынар! 8.20 Документалдыг фильм. 8.50 Джхавери утбашкыларның ансамблинин концерти (Индия). 9.20 Бүгүдеге стадион. 9.50 Шахтёрлар хүнүнге. «Егор Иваныч». Документалдыг телефильм. 10.50 Ырак болгаш чоок ыр. 11.40 Мультфильмнер. 12.10 «Диниг амытаннар амыдыралы». 13.10 Суг спортунун хевирлеринге Европа чемпионады. 13.45 «Белоруе чуруктар». Концерт. 15.15 «Докумснталдыг экран». 16.25 Бистин корреспондентилеривис чугаалап турлар. 16.55 «Синдикат-2». Алды сериялыг уран-чечен телефильмнин 2-ги сериязы. 18.00 Музейлер болгаш делгелге залдарында. «Эрмитаж». 12-ги фильм. «Бичии голландылар-ның» чуруглазы». 18.45 Останкинониу Концерт студиязынга К. Орабелияга удуртказ Армения-ның күрүнелин эстрада-симфоникпге оркестрининя концерти. 20.00 «Чыгалдыг удунар, чаштар!» 20.15 В. И. Савинин адынга тураскаатказ волейболга делегей маргылдаазы. Эр улус. Куба биле ССРЭ-нин чыынды командалары ойнаар. 20.45 Бүрүнгу музыка концерти. 21.00 «Үе». 21.35 Суг спортунун хевирлеринге Европа чемпионады. 22.05—22.35 Документалдыг фильм.

АВГУСТ 29-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 —Эртенги гимнастика. 8.55— ССРЭ-нин ИХМ-нин үлегер-көргүзүглүг оркестри ойнаар. 9.30 —Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 10.25 — Уруглларга фильм—«Ак-кок бөрт». 11.35 — И. Гайдн — № 48 симфония до мажор «Мария —Терезия». 12.00 — Телемедээлер. 12.05 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Сезен чылдарның коммунистери. Документалдыг телефильмнер. 15.30 — Мультфильмнер. 15.50 — «Аныяктар адрестери». 16.10 — «А. Экимяниың ырылары». 16.40 — «Хөм бөмбүк» клубунун шаналыгына 17.25 — Ааам школазы. 17.55 — Чурук санында-ла — хүн. 18.10 —«Чаа өөредилге чылынын эгелээринге уткуштур». 18.40 —Документалдыг фильм. 18.55 — «Күш-ажылы дээш — алдар-ат». Днепропетровскинин комбайн заводунда көдээге ажыглаар бедик будүрүкчүлүг техниканы тургузар талазы-биле ажылдың дуржулгазының дугайында дамчыдылга. Дамчыдылгага Украинаның КП-ниң Днепропетровск обкомунун биргн секретары В. Г. Бойко киржир. 18.25 — Футбол дугайында допчулал. 19.55 — «Адазы үш оолдуг турган» деп уранчечен телефильмнин 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35— «Адазы үш оолдуг турган» деп фильмниң 2-ги сериязы. 22.40 — 23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.20 — Уругларга фильм — «Диниг маадырлар». 9.35 — «Оттуруккүү». 10.05—Эртем-нептерелдиг фильмнер: «Украинаның ак-көк шөлдери», «Тараа шөлүнде чайкалар», «Киевтиң үннери». 10.45 — Ю. Бондарев — «Карак чивеш дээр аразында». 11.40 — Тележурнал — «Билиг—күш». 12.25 — Орус чугаа. 12.55 — «Кешка болгаш оон оңучктериниң дугайында чечен чугаалар». Уруглларга уран-чечен үш сериялыг телефильм. 1-ги сериязы. 14.10 — «Төөгүнүң арынары». «Революциялар чылдарын таварты». 15.10 — «Хоойлу билир сен бе?». 15.55 —Телемедээлер. 16.00 — 18.00 —Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Нева эриниң сфинксилери». Телефильм. 18.35 — «Тыва шүлүк чогаалының өшпес сылдызы. С. Б. Пюрбюнүң төрүттүнген хүнүнден бээр 70 чылынга 19.05 — «Рига». — Документалдыг фильм. 19.15 — «Азия төвү». Программада: «Көдээ ажылагай ажылдарының хүн демдеглели», «Хоорай чурттуглар — көдээге», «Бистиң хоорайывыс — бистиң бажыывыс», телемедээлер. 19.45— Телемедээлер. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Чыргалдыг удунар, чаштар!» 20.15—«Советская культура» солунуң шаналы дээш уран-кашпагай гимнастикага чурттар аразының маргылдаазы. 21.00 — «Үе». 21.35 — В. Белов — «Бызанчының чечен чугаалары». Телешин. 23.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады — «Торпедо» (Москва) — «Днепр».

АВГУСТ 29-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 —Эртенги гимнастика. 8.55— ССРЭ-нин ИХМ-нин үлегер-көргүзүглүг оркестри ойнаар. 9.30 —Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 10.25 — Уруглларга фильм—«Ак-кок бөрт». 11.35 — И. Гайдн — № 48 симфония до мажор «Мария

СОНУУРГАКТАРГА

ОРУК КЫЛЧЫР ... ХӨЛ

Карыб далайда ортулуктарда Тринидад болгаш Тобаго чурттарында муң-муң чылдарда асфальт будүрүп келген хөл бар. Ол алдептиг «фабрика» дугайын европажылар англи далайжы болгаш пират Уолтер Рейлиден XVI чүс чылда дыңнаан. Далай дээрбечилери тропиктиң изинге шыдашпайн чарлыылап калган хемелерин ол асфальт-биле сыскып, чаан ап турган чүве-дир. Хөлдүң шөлү 40 гектар хире, терези —70 метр. Ортулук чурттуглар чылдың-на ол хөлден муң-муң тонна суук асфальтыны шүүреп ап турар. Ынчалза-даа асфальт черле эвээжевес, ол чер адаанда бир-ле черден немежин кээп турар.

КӨРҮНЧҮКТЕНИРИНГЕ КЫМ ЫНАГЫЛ?

Хөрээженнер ынак бе азы эр улус бе? Швед психологтар ол айтырыгны сонуургаш, хыналда кылыр деп шинтпирлээн чүве-дир. Стокгольмда канчаар-даа аажок улуг универмагтың кирер эжиниң аксынга калбак көрүнчүк тургузуп каапш, олар садып алыкчыларны бүдүү хайгаарап турган. Чарашпайларның мун толээлекчизининң 412-зи көрүнчүк чанынга тура дүжүп, эттинип алыр боол-тур. А эр мун кижилериниң 778-и көрүнчүк чанынга кээп, бодун шүгдүнүп көөр болган.

АВТОМОБИЛЬ ДАИЗЫНЫ

«XX чүс чылдың автомобиль дайзыны»—37 харлыг Хуан Карлос Фасаньюну латинамерик парлалга ынчаар адаан. Ону Бразилияның полициязы ййи чыл иштинде дилеп келгеш, ам-на арай деп тудуп алган. Техник мергежилдиг ол кижи беш чыл иштинде таптыг-ла мун санныг чиик машиналарны оорлап мунган, курлавыр кезектер кылдыр тоймаглаан, саткан. Ол оорга удур кылган кандыг-даа хереккелдерни «айыыл чок» кылып билир. Бразилияның хоойлуларын ёзугаар ону 1600 чыл иштинде кара-бажыңга олурар кылдыр шинтккен. Ынчалза-даа болчукчуларның бодалын ёзугаар алырга шииткелди 100 хире чылга чингедип болур арга бар. чүге дээрге ол «кажан-даа ок-боо ажыглавайн чораан».

ДЭЭРГЕ ТУДУП ХОРУГДААШКЫН

Билдингир американ альпинист Д. Гудвин чүс-чүс көрүкчүлер магадап көрүп турда, бодунун байлак аргаларын, кайгамчык эрес-дидимин көргүзүп, түк!э кылынган ышкаш болган.

Оол таптыг-ла бир дөс мыйгак-хараганнар ортузунга кээп душкен. Сынган хараганнар уннары хенче кежи чучаан өде халыгылай бергилээн бооп-тур. Эзирнин узун дыргактары тонну өткеш, оорганы база шыймактадыр дырбактагылапкан, солагай талакы чаакты база моюнну хараган сыптары элээн балыглагылапкан болган.

Оол ам улам коргуп, сөөгү сирилеп, ыламзырап чоруй, куштун база катап теп алгаш баарындан олдаксынгаш, шырыш мыйгак-хараганнар аразынче үнген кирип каан. Дагба өрү көрүптерге, ам оон кырында чангыс эвес, а он шаа эзир кара шаар апарган дескинин турган.

Оол өөледир ыглап, аалының уунче көрүп олурарга, оон күжүр иезп Долзат аът чавыдактапкан, бөөлдес тону ийи талаже далбаннадыр чалгыналып, дөө-ле куштаддыр халыдып орган. Иезин көрүп каан чаш төл дээрде эзирлерже сезиктиг көре-көре, чер ортузунче ужа-тура маннап бады келген.

Күжүр ие чаш оглун сантүн чоокка ошкап-чыттап, ону дириге тып алганынга хемчээл чогу-биле амыран-байырлап, өөрүшкүзүп, ыы-сыызын төдүп, төлүнүн доңган холчугаштарын баарынга чылыдыр дагап берип турган.

Оглун эзир теп аппарган деп дыннаш, кээргенчиг ие күр-даа курканыр, бөрт-даа кедер чай чок, баглаашта турган аътты чавыдактапкаш, эзирнин ушкан үүнче ушкабашка чок шапканы ол ышкажыл.

Беш харлап тура, эзир-биле кады 7 километр хире черге үттүндурбас ужудуушкунну кылгаш, мындыг аймылдыг байдалдан амы-тыныг, бүдүн-мелди үнген Дагба Ламаевин Монгуш ам Чербидее дүзалал школазында ажылдап турар. Оон иези Долзат Чүлдумовна Монгуш ам 67 харлыг, Чадаана хоорайда чурттап турар. Ынчан Монгуш Ламаның кады турганы өгнүн эр ээзи Монгуш Дадар-оол ирей ам 83 харлыг, алыс чүрту Ак-Туругла аас-кежиктиг чурттап орар.

Хайыралыг кызыл тын хылдың кырында апаргылаар коргунчуг таварылгалар кижиге база таварышкылаар. Ындыг таварылгалар улуг-даа, аныяк-даа кижилернин угаанындан кажан-даа балалбас.

М. ЭРГЕП.

Сүмелер

Ногааны шыгжаары. Быжыг, кылын постен даараан хапка чеснокту ургаш, часка чедир шыгжаарга бээнн үрелбес. Ол хапты серинн черге салыр.

Чаа ногаа аймаан, кулчаны соодукчунун адакы иштинге кадагалап болур. Ынаар салыр мурнуда ногааларны арыглаар, ынчалза-даа суггa чугбас. Полиэтилен хапка ону суккаш, олче дөрт чара кескен 1—2 борбак согунаны база салып каар. Ынчаар шыгжаарга ногаа (зелень) аймаа 2 ай иштинде хевээр артар. Чүгле 4—5 хонгаш-ла хапта ногааны ужулгаш, хаптың бодун курганы чүлгүүр, кезип каан кулчаны чаазы-биле солуур. А хапта чыткан эрги кулчаны чемге ажыглап болур.

Витаминнерлиг ногаа. Кыжын чаа ногаа аймаа ховар апаар. А күзүн каш дөс селдерейни садып ап болур. Оларның бүрүлерин кезип каапгар, даалын бичии савага олуртуп алыр. Ковүдедир, эки суттарар. Удавас ногаан бүрүлер үнүлеп келир. Бүрүлериң адаандаазын кезип ап, чемге ажыглаар.

Савага олуртуп каан селдерей чаңгыс эвес чыл иштинде ынчаар үнер. Бир эвес шиштелчек (бүрү чок) куруг сып үнүп турар апарза, оларны үзе тыртып каапгар.

Бажынга өстүрер үнүштерин чемгереринге сүмелээн чемишчидилге-биле оларны суггарын болур: 0,5 литр суггa омаштын дөрттүн бирн чемишчидилгени уггаш, селдерейни оон-биле суггарар.

ЧАГААР

Бөгүн республикага болгаш найысылал. Кызыл хоорайга кааль агаар болур. Агаарның температуразы республикага 23-28 градус, чамдык черлерге —13-18 градус чылыг болур. Хаттың дүргени секундада 13—18 метр.

Кызылга бөгүн 24—26 градус чылыыр болгаш хаттың дүргени секундада 3—8 метр болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

АВГУСТ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Тревожное воскресенье» 9.30, 11.20, 13.10, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Вук» 10.30, «Путешествие будет приятным» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Звезда и смерть Хоакина Мурьети» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Белеет парус одинокий» 16.00, «Извините пожалуйста» 17.30, 19.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Ключ без права передачи» 12.00, 16.00, «Записки молодого варшавянина» 14.00, 18.00, 20.00 шактарда.

АВГУСТ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Избранные» 9.30, 12.20, 17.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Снежная королева» 9.30, 13.30, «Беспокойная семейка» 11.00, 18.00, «Тревожное воскресенье» 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Звезда и смерть Хоакина Мурьети 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Любовью за любовь» 15.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Записки молодого варшавянина» 18.30, 20.30 шактарда.

ОРУС-ЧАЛАҢ

(Амыдыралдан чугаа)

Ол бодунуң эрткен чурттагазын кымга-даа чугаалавас чораан. Чүге дизе ону улус: «Орус холунга өскен, эки чүве көрбээн кижи» дижир турган.

Дуймазының оглу Улуг-Хем кожуунуң Торгалыгга нам үүрүнүң даргазы тургаш, оон бир катап айтырган чүве-дир.

— Мен Хем-Белдиринге болган намның улуг хуралынга чордум. Биеэде болза чыыштыр ийин. Аңаа ядыы чонуң төлээлери киришти. Сени чүгеле Орус-Чалан дээрил, чугаалап көрем, даай? База-ла ядыы кижи болгай сен — деп, хуралдың ужур-утказын тайылбырлавышаан ол айтырган.

— Оо, өршээзин! Дүш-түлде дег, кандыг аай чаагай чүвел, оглум. Байларның малын хавырган, ядыларга үлёп бээр деп чүвени ким сактып чораан боорул аан. Шаг-төре өскерлир деп чүве бо эвес деп бе. Бичиимде мени ийи шоодай далганга орус кижиге садыпкан чүве-дир.

— Ийе, оон, даай?

— Шаанда ада-чем Кош-Ойга чурттап чораан. Ынчан сес харлыг мен. Дунмам Сегимчик 6 харлыг, оон бичизнн кавайлыг чаш. Ийи саар инектиг, чангыс аътты, алды, чеди өшкүлүг бис. Ачамны үндүрүг төлевээн дээш тудуп аппарган. Каш хонгаш келзеле ыжык, селгек кылдыр эриндедип каапкан, пат келди. «Бижар-думаадан база аараан кижи-дир» дээш даайым бисти аалынга эккелгеш, кавайлыг дунмамны кожазы Шуду ашак суггa аппарып кагды.

Каш хонганда даайым келгеш, «аванар, ачанар бижардумаадан чок апарды. Ам бисти авай, ачай дээр силер, оолдарым» дей-дир. Ол хүнден эгелээш кара бажым халайып, дүмбей муңгаралче дүлүү берген мен...

Чоорту күүлүмүнүң бак караан көрө бердивис. Даайым орда муң-не чүгээр, ол чокта аъш-чем-даа амзавас бис. Ажылга күш четпеске эттээр, согар, кулактаар. Ол шагда Торгалыгның койгун, торлазының элбээн чүү дээр! Ону дүзактап алгаш, черге быжырып чип, дунмам-биле хоргастаның аар бис.

— Инек адаанга күдүрээ төкпейн, чер кезип чораан сен —дээш күүйүм бир катап талбиле улдай-ла берди. Дунмамны-даа кулактаар. Шаанга киир кончудуп, эттедип алгаш, арыгдан кымыскаяк өө чүктеп, холдарым туттунмас, буттарым бастынмас кылдыр доца бээрге, авам, ачам сактып, карактарым ыжыды ыглап алган кээримге, өгдеи күүйүмүнүң ыыды дыңналып келди:

— Оларының алгаш чору, олар-биле эдержйр ажы-төлүмдаа чок... — деп-ле чыжырайдыр. Аванның ой тонуп, барбазы-биле кады үндүр октапкан бо чыдыр. Чүгүмну дүжүргеш, даштын ыглап турган дунмам чедип алгаш Кызыл-Дуруг баарынче чүгүрүптүм. Дүзактарывыс бирээзинде торлаа чыдыр. Арай деп оттук шап чыткаш, бичии от салып алгаш, оорус өрттедип чип алдывыс. Дүн дүшкен. Коргунчуу дегет. Дагда бөрүлер-даа улужар. Кургаг терек будүү ужудуп, ада-иевис сактып, дунмам ыглаарын аргалап олурумда, арыг иштинде дааш үнду.

— Даай, даай, мында бис— деп алгырыштывыс.

— Но, но-о!—дизе-ле шанактарлыг, коштуг аъттыг, дүктүг арны хыраалай берген кижи кээп, шанактан дүшкеш, бисче базыпты. Азаарган, улам корга бердивис. Бир чүве чугаалааш бажын-даа чаяр. Орус кижи болду. Аъттарын баглааш, одаавысты улам хөрлээлеткеш, кара пашка шай хайындырыпты. Бисти чемгерип орда, даайым бо келди. Аалчы-биле имнеп-самнап чугаалаштыдаа, оон даайывыс бисти аалынга эккелди. Эртенинде демги орус кижи аалга келди. база-ла имнежип, самнажып чугаалашкан соонда:

— Улуг оолдуг бо ашакка ийи шоодай далганга ориаптым. Чангыс дунмам ажы-төлүбөрүү, кускун дою болза канчаар, атка багай ыйлаан — дээрге, күүйүмде ыыт чок.

Улуг салдыг кижи ийи шоодай далганны дужүрүп берди. Күүйүм алгырып үндү:

— Ийи-ле шоодай кургаг далган де, оон кырынга шай, таакпыдан бергей-ле...

— Сен күш багай кадай ол — деп, киживис тывалап эгеледи. Багайтыр көрүп чоруй, шай, таакпы эккеп тудусту.

Шанакка олурткаш, аң кештери-биле шуглаш, чорупту. Сегимчик дунмам менче холун сунуп, ыглап туруп калды.

Хонаттап чораашт, сес хире бажыннарлыг Хемчик аксынга келдивис. Бир бажындан орус кадай үнүп келгеш, менче айтып, чүве чугаалап тур. Сөөртүп келген чүвелерни анмаарже дажыглап шыгжаанывыс соонда бажынче кирдивис. Чаагай чыт думчукка тулуп келди. Айыткан черже олурүп чорумда, багай бөргүмчү бир чүве үшта шаапты. Кортканымдан чыма дүжер частым. Ашак хөрекгёнипкен соонда, салдырт-силдирт дээнзиг болганда, печка кырынга үгү хонуптү. Кадай чаза каттырбышаан хлеб, шай менче сунду. Тодуп аарымга, дагаа, хавын кажаазының бир өрээлинге, самдар тывa ашак чанынга чыттырып кагды.

Эртенинде бок ширбиттилер. Мээн үем оолдуг улус болдуг Ол мээн чанымга кээрге-ле авазы кыйгырып аппаар. Ашак келгеш, кадайже улугулуг ыыттап кааргa, оол амыраан хире, мээн чанымда келди. Оон эгелээш өөнүктежи бердивис. Мээн-биле кады бүгү чүвени кылып турар апарган. Оглун күш-ажыл кылып өөрензин дээш мени садып алганы ол деп билдим...

Орус чугаага шоору апарган мен, идик-хевимни-даа сегидип бердилер. Ашак биске боо база берген, «аннап» турар апарган бис...

Орус аалга келге-ле алды, чеди-даа чыл чеде берген боор мен. Бир катап ашак чидипчидип келзе-ле эккелбээн-не чувези чок, ынчалза-даа ыыды читкеп, боданыр, чиктин сүргей болу берген. Ынчан 18-19 харлыг мен. Чайын сиген кезип турувуста ашак менээ чугаалай-дыр:

— Шончууржүк! Сен ам чанар. Улуг кижи болган-дыр сен, ажыгбас. Сени ам кымдаа кончуур чок. Кадай алыр херек. Ажылдаар херек, күш эки болур. Ындыг аа. Мен орус чурту чораан-дыр. Ында байдал өске-дир...

— Ийе, күш четтирдим, большое спасибо — деп, ашактын аянын эдердим.

Мени күш-ажылга дадыктырып кижизидип өстүрүп каан, харын-даа бол эргим кижинин хөрээзи чүү өйүп турганын каксы билир турзумза-даа, алыс утказын кайын ханы билир турган деп мен...

Торгалыгга чедип кээримге, чангыс дунмам өгленип алган, ийи аъттыг, дөрт инектиг шоору чурттап олур. Даайымның кырааны кончуг: ынчалза-даа ая ыяжын ам-даа чазаптар. Күүйүм шагда-ла сарыг-дунмаадан «кызыл-дустай» берген болду. Бир хире чыл дунмам өөнге үнүп, кирип чораашт өгленип алдым. Шончууржүк деп чингипе адым-даа адавас, улус мени Орус-оол дижир.

Каш чылдар эрткен, ийи уруглуг апардым. Чылдын-на үндүрүүмнү чүс диниг кежибиле төлеп, өг-бүлемнн ан-мен эъди-биле азырап чордум. Бир күзүн дининээш кээримге, уругларым авазы ааранг, багай чыдыр. Эм чалаар дээш барганым ламаның өөнге баргаш, бурганга тейлээр дээш үзейин бар чорумда, «бурганга тейлеве, орус чүдүлгелиг чүве» дээш тургузу идиптп. 20 диин кежин ийи холдап сунуп, тудуп, эзрежип оргаш, каш түн эм алдым. Оон чүгле бирээзин ишкеш, кадайым чок апарган...

Дараазында чылын Чянгин-Мээреннин анчызы болу бердим. Ол аразында даайым база «чорта» берген. 18 адыр мыйыстыг сыын даялаткаш, мыйызын мээрекге тутказ диледи:

— Кижи оода бурганынга тейлеп чораай, кижи болганы орус дээр, чүдүг-сүзүүм чок болдум. Арбанымның хамаатызы эртеден шаңнап көрүнер, хайыраатты — дидим.

Бар шаа-биле чиндиннедир каттырып-каттырып: «Ызыгуурун база ядыы, оода орус холунга өскен. Сеңээ холумбиле чизе кадаваc мен. Дөө кыдаттан ийи дилги кежи-биле чизеден саткаш, кадал ал — дээш үндүр сывырыпты.

Шынап-ла улуг-ла көк чинчи чизени садып алгаш, улустугда кадап аар, улус чокта үштүп аар апардым. Дондувай-Мээрен тос кожуун чыжыңга чораашт. Орус-оол чалан дужаал алган деп кыжырып чөрлаан соонда, улус ам мени Орус-Чалан дижи берген — деп. ирей төөгүзүн доосту. «Каржы төрелдин орнунга хары кижи дээре» деп үлегер чугаа кончуг шын ийин — деп Шончууржүк ирейнин бир салгалы. Торгалыгның алдарлыг малчыны чораан Б. Бойду чугаалап орар.

С. БЮРБЕ дыннап бижээн.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3 Телефоннары: Редакторнун 2-24-63, редакторнун орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун кезбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1089.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00328.